

Barokna i klasicistička ladanjska arhitektura na području Bujštine

Kmet, Renata

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:314526>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
Odsjek za povijest umjetnosti

**Barokna i klasicistička ladanjska arhitektura na području
Bujštine**

DIPLOMSKI RAD

Studentica: Renata Kmet

Diplomski studij: Povijest umjetnosti i Talijanski jezik i književnost

Mentor: red. prof. dr. sc. Marijan Bradanović

Rijeka, veljača 2021.

Sadržaj

Sažetak	3
1. Uvod.....	4
2. Povijesni kontekst	8
3. Gradovi i društvo u vrijeme Mletačke Republike	11
4. Utjecaji Venecije na arhitekturu mletačke Istre	13
5. Odabrani primjeri.....	18
5.1. Ladanjska cjelina obitelji de Franceschi u Segetu	18
Povijesna podloga arhitekture Segeta	18
Arhitektura stancije de Franceschi	21
Arhitektonske faze	22
Pročelja	24
Unutrašnjost palače	25
Gospodarske zgrade.....	28
Paladijanizam na Stanciji de Franceschi	29
5.2. Stancija grofova Rigo u Karpinjanu.....	31
5.3. Dajla.....	34
Razvoj i arhitektura kompleksa u Dajli.....	34
Glavna stambena palača	37
Nerealizirani de Manetoteov projekt palače u Dajli	40
5.4. Velika stancija/ Villa Cesare u Savudriji	42
Povijest kompleksa Velike stancije.....	43
Arhitektura kompleksa stancije	45
Unutrašnjost palače	46
Gospodarske zgrade.....	47
Stilovi i utjecaji	48
6. Ostale ladanjske arhitektonske cjeline na području Bujštine.....	48
7. Odnos prema ladanjskoj baštini Bujštine	50
8. Zaključak.....	51
9. Bibliografija.....	54
10. Slikovni prilozi.....	59
11. Popis reprodukcija	78

Sažetak

Područje Bujštine stoljećima je bio pod vlašću Mletačke Republike, što se odrazilo na upravnu organizaciju gradova, podjelu vlasti i kulturu pa tako i na arhitekturu područja. Kada je razdoblje nesigurnosti prouzrokovano ratovima u ranom novom vijeku popustilo, na ravničarskim su se dijelovima Bujštine počeli graditi ladanjski kompleksi na koje je utjecao ondašnji barokni arhitektonski ukus Venecije, a sukcesivno su, osobito nakon pada Mletačke Republike, utjecaji klasicizma i historicizma dolazili iz Trsta. Radi se o gospodarskim imanjima, koja su uključivala i arhitektonski sklop, najčešće mješovitog, gospodarskog i stambenog karaktera. Na području Bujštine nalazimo reprezentativne ladanjske komplekse u Segetu, Dajli, Karpinjanu i Savudriji na kojima se isprepliću stilovi kasnog baroka, baroknog klasicizma, klasicizma te historicizma.

Ključne riječi: Istra, Bujština, ladanjska arhitektura, barok, klasicizam, kulturna baština

1. Uvod

Prostor sjeverozapadnog dijela Istre povijesno se naziva Bujštinom, a obuhvaća teritorij između rijeka Dragonje i Mirne. Tako na sjeveru duž Dragonje graniči sa Slovenijom, južna joj je granica rijeka Mirna, na istoku graniči s Buzetskom zavalom, a zapadnu joj granicu čini morska obala. Danas se na ovom prostoru nalaze tri grada (Buje, Umag, Novigrad) i tri općine (Brtonigla, Oprtalj i Grožnjan). Ime je dobila po mjestu u njezinom središtu, Bujama.¹ Svojim položajem Bujština je najistureniji dio poluotoka, sa Savudrijom koja je njegova najzapadnija točka. Zbog geografskog položaja na ovom prostoru prevladava blaga mediteranska klima, a blizina mora, plodno tlo i raznolikost flore i faune išli su u prilog za naseljavanje i razvoj poljoprivrede. Uz to ima i važan prometno-ekonomski položaj jer kroz nju prolazi cesta koja spaja Trst i Pulu i pomorski put od velike važnosti za trgovinu s Venecijom. To je područje na kojem su se uvijek miješale različite kulture i narodi, na kojem su se odvijali sukobi i mijenjale vlasti. U zadnjih petsto godina Istrom su upravljale Venecija, Austrija i Italija, a nakon Drugog svjetskog rata Jugoslavija, na koncu i samostalna Hrvatska. Pariškim mirovnim ugovorom i Osimskim sporazumima Istra je najvećim dijelom pripala Jugoslaviji, tj. Hrvatskoj kao njezinoj federalnoj jedinici. Tijekom Domovinskog rata Hrvatska se osamostalila i međunarodno je priznata unutar granica koje je imala kao federalna jedinica Jugoslavije. Dio Istre pripao je Sloveniji a dio uokolo Milja ostao je u okvirima Italije.² Sve to treba imati u vidu kada se analizira povijesni kulturni krajolik Bujštine osobito u kontekstu njezinih povijesnih veza s većim urbanim središtima sjeverozapadne istarske obale.

Bujština se geografsko topografski dijeli na donju i gornju. Donja, naziv koji se uglavnom ne koristi, obuhvaća današnja područja Umaga i Novigrada i njihovu okolicu te je ravničarska pa su se tamo formirali veleposjedi na kojima se, u drugoj polovici 18. stoljeća intenzivno grade raskošniji ladanjski arhitektonski sklopovi. Gornja Bujština obuhvaća sav teritorij istočno od Buja, u koji među ostalima ulaze i Momjan, Oprtalj, Završje te Grožnjan. Urbana središta činile su srednjovjekovne komune koje svoj život nastavljaju i u ranom

¹ Đ. FABJANOVIĆ, Bujština, u: *Istarska enciklopedija*, (ur.) Miroslav Bertoša, Robert Matijašić, Zagreb, 2005., 116.

² DRAGOVAN ŠEPIĆ (ur), *Bujština Il Buiese*, Skupština općine Buje, Buje, 1985., R. MATIJAŠIĆ, *Istra*, Istarska enciklopedija online <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1239>, (Pristupljeno 12.2.2021.) Usp. D. Mandić, *Zona A, Zona B*, Istarska enciklopedija online <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3102>, (Pristupljeno 12.2.2021.), Đ. Fabjanović, *Bujština*, Istarska enciklopedija, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=431>, (Pristupljeno 12.2.2021.) D. Dukovski, *Osimski sporazumi*, Istarska enciklopedija, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1972>, (Pristupljeno 12.2.2021.)

novom vijeku a u odnosu prema njima nastaju ladanjski sklopovi. Novigrad je kao važno urbano središte pritom bio središte biskupije čiji se teritorij preklapao s područjem današnje Bujštine. Umag se razvio kao kaštel na otočiću s lukom koja je imala ključnu ulogu u tranzitu proizvoda nastalih na njihovom području.³ Sudsko, upravno i obrazovno središte Bujštine su tradicionalno bile Buje. Smještene na brežuljku okruženom poljima i vinogradima s pogledom koji seže do mora pa i dalje, nadgledale su cijelo okolno područje.

Barokna ladanjska arhitektura na Bujštini obilježena je kontinuiranim preplitanjem stilova i utjecaja u razdoblju od nekoliko stoljeća. Budući da je sjeverozapadni dio Istre dugo vremena bio pod vlašću Mletačke Republike (Umag od 1269., Novigrad od 1270., Kopar 1279., Piran od 1283. godine, dok su se Buje podložile Mlečanima 1412.)⁴, cijelo je područje bilo pod mletačkim utjecajem, što se odrazilo na upravnu organizaciju gradova i podjelu vlasti, ali i na kulturu te, što je za ovaj rad najvažnije i arhitekturu. Namjera ovog rada je predstaviti baroknu i klasicističku ladanjsku arhitekturu na Bujštini, opisati razvoj arhitektonskih faza, arhitekta, stilske odrednice i specifičnosti, usporediti s ostalim primjerima iz Istre te sagledati odnos prema stancijama kao kulturnoj baštini. Također, rad se dotiče i povijesnog konteksta razdoblja u kojem nastaju ove arhitektonske cjeline te njihovih vlasnika odnosno istarskog plemstva. Arhitektura kojom se ovaj rad bavi odabrana je na temelju njezine lokacije, datacije i relevantnosti u kulturološkom i umjetničkom kontekstu. Analizu smo proveli na primjerima na kojima se isprepliću kasni barok, barokni klasicizam i klasicizam. Osim reprezentativnih primjeraka ladanjske arhitekture na Bujštini, spomenute su i stancije od manje arhitektonske važnosti te pojedini primjeri iz 19. stoljeća, pomoću kojih se upotpunjuje slika takve arhitekture na spomenutom području.

Ladanjska arhitektura u Istri analizira se u knjizi *Barok u Hrvatskoj*⁵ Anđele Horvat, Radmile Matejčić i Kruna Prijatelja, u kojoj Matejčić obrađuje barok u Istri i Hrvatskom primorju te u sklopu profane arhitekture otvara ovu temu arhitekture ladanja, uzimajući u obzir sve najreprezentativnije građevine i sklopove, dijeleći ih po skupinama, a na temelju njihovih karakteristika. Dario Alberi u *Istria: storia, arte, cultura*⁶ uz opise istarskih mjesta i njihovih krajolika, povijest i kulturu daje i uvid u građevinsko stanje stancija iz vremena kada priprema i piše ovaj opsežni kulturnopovijesni vodič leksikonskog karaktera. Podrobnu

³ Isto, 64-68

⁴ C. UGUSSI, L. LIMONCIN TOTH, L. MORATTO UGUSSI, *Buje i okolica- povijesni, kulturni i prostorni vodič*, Buje, 2000, 23.

⁵ RADMILA MATEJČIĆ, *Barok u Istri i Hrvatskom primorju*, u: *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1985.

⁶ DARIO ALBERI, *Istria: Storia, arte, cultura*, LINT, Trst, 1997.

analizu *Stancije De Franceschi u Segetu kod Umaga* napisao je Petar Puhmajer 2019. godine. Ovaj rad nastao je na temelju konzervatorskog elaborata u sklopu kojeg je izvršeno opsežnije terensko i arhivsko istraživanje. Stoga donosi pregled stancije i njezinih dijelova kroz arhitektonske faze razvoja, povijest obitelji De Franceschi i Segeta, kao i arhivske priloge koji potkrepljuju informacije. Od iznimne važnosti u pisanju ovog rada bili su članci Marijana Bradanovića, koji je pisao o istarskim primjerima ladanja u Karpinjanu, Segetu⁷ i Dajli⁸.

Za kulturni krajolik Bujštine, kao i cijele Istre važan je jedan opsežan rad iz 17. stoljeća. Biskup Tommasini u svojem djelu *De Commentari storici geografici della Provincia dell'Istria*⁹ opisao je teritorij Istre u vremenu dok je on još uvijek bio organiziran prema modelu kasnog srednjeg vijeka, a koji je dugo opstojao i u 16. stoljeću i početkom 17. Nakon toga razdoblja je teritorij Bujštine razvojem veleposjeda u ravnici, kada je minula ratna opasnost znatnije promijenjen.

Kada se govori o ladanjskoj arhitekturi, valja pojasniti pojmove koji se u tom kontekstu često spominju. Uz ladanje, što je seosko imanje, odnosno posjed, pojam *stancija* prema rječnicima nije u potpunosti obuhvaćen. Naime, prema Hrvatskom jezičnom portalu, stancije su „velike zgrade u polju za zajedničko stanovanje onih koji rade na zemlji posjednika“,¹⁰ no ova definicija nije potpuna. Istarska enciklopedija nudi širu definiciju stancije, (prema talijanskoj riječi *stanza*, to jest, soba), zvane još i dvori, kao „graditeljske i gospodarske komplekse temeljene na obiteljskoj zadruzi kao gospodarskoj jedinici i povezani s gospodarskim korištenjem prostora koje se zasniva na ugovornom pravu iz razdoblja posljednje kolonizacije Istre u 17. i 18. st.“¹¹ Riječ je dakle o gospodarskim imanjima, odnosno zemljišnim posjedima koji bi uključivali i građevinski sklop najčešće gospodarskog i stambenog karaktera.

⁷ MARIJAN BRADANOVIĆ, Nekoliko primjera ladanja mletačke i austrijske Istre, u: *Kultura ladanja : zbornik radova sa znanstvenih skupova "Dani Cvita Fiskovića" održanih 2001. i 2002. godine*, Grujić, Nada (ur.) Zagreb: Institut za povijest umjetnosti ; Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta, 2006., 183-194

⁸ MARIJAN BRADANOVIĆ, JUGO JAKOVČIĆ, RADOVAN OŠTRIĆ, *Dajla*, Sic ars deprenditur arte Zbornik u čast Vladmira Markovića / Cvetnić, Sanja ; Pelc, Milan ; Premerl, Daniel (ur.), Zagreb: Institut za povijest umjetnosti ; Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2009.

⁹ GIACOMO FILIPPO TOMMASINI, *De Commentari storici geografici della provincia dell'Istria*, u: *Archeografo Triestino*, 4, 1837.

¹⁰ *Stancija*, <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (8.9.2020.)

¹¹ BRUNO NEFAT, *Stancije*, u: *Istarska enciklopedija*, (ur.) MIROSLAV BERTOŠA, ROBERT MATIJAŠIĆ, Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 2005., 745.

Kada više nije bilo potrebe za dvorcima na uzvisinama jer je ovaj dio mletačkog dominija nakon ratova ponovno postao siguran za život, patricijska zdanja počela su se graditi u nizinskim krajevima. Počele su se graditi vile vezane uz posjede, neposredno uz vinograde, žitna polja i kukuružišta. Neke još uvijek okružuje zid, na čijim su se uglovima mogle nalaziti i puškarnice, ali to više nije u pravom smislu fortifikacijski bedem jer nema ulogu obrane od neprijatelja.¹² Riječ je bila i o simboličkom naglašavanju važnosti patricijskoga zdanja kojom se ono razlikovalo od susjednoga, najčešće ruralnoga graditeljstva.

Prema R. Matejčić, ladanjska arhitektura u Istri nije rezidencijalnog karaktera, već je ona odraz ekonomskog standarda aristokratskih vlasnika koji uglavnom i nisu stalno živjeli na imanju. Ladanjski sklopovi počeli su se podizati kada je ponovno postalo sigurno u tom dijelu mletačkog posjeda. Otvorena su prema polju i okružena zidinama, neke i sa puškarnicama na uglovima, no ovi fortifikacijski elementi to i nisu u svom pravom značenju. Bitno je naglasiti da su kompleksi stancija bili namijenjeni agrikulturi. U vremenu kada je ladanjska arhitekture Istre nastajala i cvala, osobito u 18. Stoljeću, do ovih su krajeva dopirale ideje prosvjetiteljstva, bijega u seosko okruženje iz malaričnih gradova, no akcent je ipak bio na gospodarskoj osnovi takvih posjeda. U ovom će se radu češće koristiti pojam arhitektonske ladanjske cjeline jer se pojam stancije koristi i za sjedišta feuda sa skupinom napoličarskih kuća.¹³

Prema R. Matejčić, ladanjska arhitektura u Istri može se razvrstati u tri grupe. U prvoj je grupi ladanjska arhitektura na velikim zemljišnim posjedima na Labinštini, a karakterizira ju „funkcionalni kompromis između barokne povremene rezidencije gospodara i utilitarističke potrebe velikog gospodarstva“¹⁴. Plemićka obitelj Battiala-Lazzarini gradi u Sv. Martinu u blizini Labina ladanjsku palaču te ljetnikovac u Sv. Lovreču Labinskom. U ovoj skupini nalazimo i ladanjsku palaču obitelji Manzini u Podlabinu, te onu obitelji Franković u Dubrovi. Barokni kompleks iz sredine 17. stoljeća u Dubrovi kod Labina ograđen je visokim zidom. Unutar njega se nalazi pravokutno dvorište nalik samostanskima ili onima unutar utvrđenih dvoraca.¹⁵ Ladanjske palače Labinštine bile su okružene prirodnim krajolikom a tek u 20. stoljeću je do njih doprla urbanizacija. Za razliku od ladanjskog krajolika sjeverozapadne Istre koji je bio kultiviran, s dvoredima i živicama između pašnjaka i polja u

¹² RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 5), 405.

¹³ MARIJAN BRADANOVIĆ, Zambratija, u: *Istarska enciklopedija*, (ur.) Miroslav Bertosa, Robert Matijašić, Zagreb, 2005., 899.

¹⁴ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 5), 406.

¹⁵ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 5), 407.

službi poljoprivredne proizvodnje, na Labinštini je on bio manje modificiran. U blizini Dubrove se nalazilo i Čepičko jezero koje je u isušeno u 20. stoljeću, kada se njegovo nekadašnje dno počelo koristiti za obrađivanje tla. Sljedećoj grupi, prema R. Matejčić, pripadaju skupine ladanjske arhitekture smještene na veleposjedima od Kopra do Poreča, a njih karakterizira okruženost prirodom, tj. otvoreni oblici kako je ona to formulirala. Od 17. stoljeća istarsko plemstvo, koje su činile obitelji Grisoni, Barisi, Gavardo, Tacco, Del Bello, Gravisi, Barbabianca, Manzini, Tarsia, Madonizza i druge, gradi vlastite vile na veleposjedima. U ovoj su skupini Velika stancija kod Savudrije, stancija Franceschi u Segetu, stancija u Karpinjanu te ladanjski kompleks obitelji Grisoni u Dajli. Trećoj grupi istarske ladanjske arhitekture pripadaju kašteli na tlu habsburške Istre, a to su kašteli Lupoglav i Belaj. Oni se od prethodnih razlikuju po tome što su još uvijek imali fortifikacijski karakter.¹⁶

Općenito promatrajući, ladanjski kompleks sastoji se od palače, odnosno stambenog dijela za kolone, tj. napoličare i posluhu te raznih gospodarskih objekata poput cisterni, staja, spremišta za žito i konjušnica, ali i vrta, a sve skupa se nalazi u uređenom krajobrazu koji daje oblik cjelini.¹⁷ Na području Bujštine nalazi se oko četrdesetak stancija. Neke su reprezentativne i složene arhitektonske cjeline dok su neke funkcionirale u obliku grupe napoličarskih kuća s eventualno malo raskošnijom nastambom upravitelja imanja.¹⁸

2. Povijesni kontekst

Istarsko priobalje Mletačkoj je Republici predstavljalo važnu etapu i siguran pomorski put prema Mediteranu. Šire pazinsko područje, istok poluotoka sjevernije od sela Zagorje kod Plomina, dio Ćićarije i šire područje Trsta bilo je pod Austrijom, dok je ostatak poluotoka bio pod Mletačkom Republikom. Zbog toga te cjeline između ostalih razlika imaju i različitu političku i kulturnu povijest. Sukob Venecije i Habsburgovaca započet u 16. stoljeću nastavio se i u 17. stoljeću Uskočkim ratom (1615. - 1618.)¹⁹ zahvativši i Istru. Do sredine 16. stoljeća regionalna politika Venecije na Sjevernom Jadranu bila je obilježena konstantnim zahtjevima nadvojvoda za suverenost nad morem. Godine 1645. izbio je rat za Kretu koji je trajao do

¹⁶ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 5), 406.-411.

¹⁷ BRUNO NEFAT, Ladanjska palača, u: *Istarska enciklopedija*, (ur.) Miroslav Bertoša, Robert Matijašić, Zagreb, 2005., 562.

¹⁸ MARIJAN BRADANOVIĆ (bilj. 8), 169.

¹⁹ ANNA MARIA GRUENFELDER. "Senj i rat protiv Uskoka." *Senjski zbornik*, vol. 24, br. 1, 1997, 49.

1669., tijekom kojega je Osmansko Carstvo u opasnost dovelo mletački teritorij. Ova situacija natjerala je Veneciju da održava neutralne odnose s Habsburgovcima. Više od sedamdeset godina, od 1645. do 1718., odvijali su se ratovi protiv Osmanskog Carstva, što je dovelo i do koalicije Venecije i Habsburške Monarhije u ratu od 1685. do 1699. i one od 1715. do 1718. godine. Venecija je proširila svoj teritorij u Dalmaciji, a Habsburgovci su pridobili svoje posjede u Mađarskoj i proširili se u Srbiji. Već nestabilno razdoblje zakompliciralo se kada su gusari iz Ulcinja koji je bio pod vlašću Osmanlija napali Novigrad 1688. godine i stotinjak stanovnika zajedno s mletačkim podestatom zarobili i protjerali.²⁰ Godine 1718. započinje razdoblje stabilnosti za Istočni Jadran, jer Mletačka Republika, Habsburška Monarhija i Osmansko Carstvo nisu htjeli mijenjati političku kartu jadranske obale, što je dovelo do dugo očekivanog mira, nakon sto pedeset godina tenzija na prostoru Istre, Kvarnera i Dalmacije. Napokon su nastale mogućnosti za razvoj gradova. Istra je tijekom perioda od 15. do 18. stoljeća bila morska periferija Venecije, vrlo bitna za ekonomske, pomorske, socijalne i kulturološke veze.

U mletačkoj Istri od 1584. godine uvode se podestati koji su od tridesetih godina 17. stoljeća uz sudsku vlast bili nadležni i za javne financije. Koparski podestat i kapetan bio je na čelu ostalih istarskih podestata, nadležan za civilnu vlast, odgovoran za pravosuđe, vojnu moć, odnosno odgovoran za sigurnost.²¹ Uz njega je autoritet bio i rašporski kapetan.²²

U 16. pa do sredine 17. stoljeća prevladalo je razdoblje stagnacije. Vrhunac ovog kriznog razdoblja predstavlja Uskočki rat (1615. -1617.) i relativno bliska kuga (1631.-1632.). Uskočki rat je nastao kao odgovor austrijske i mletačke borbe oko prevlasti na Jadranu. Sukob je doveo do paleži i pljačkanja u mletačkom dijelu Istre te napuštanja sela i zemlje od strane seljaka i njihovog bijega u utvrđene gradove. Nastupilo je razdoblje gladi i propadanja gospodarstva, no unatoč tome i mletačka i austrijska vlast opterećivale su stanovništvo s mnogo feudalnih i fiskalnih obaveza.²³ Epidemije kuge su u ova dva stoljeća izazvale teške posljedice i pogoršale već teško stanje koje je rat ostavio za sobom. U 16. stoljeću kuga je poharala područje zapadne obale od Kopra do Pule i osim prekida veza između mletačkog i

²⁰ EGIDIO IVETIC, *Istria nel tempo: manuale di storia regionale dell'Istria con riferimenti alla città di Fiume - Dalle origini al Settecento*, Centro di ricerche storiche di Rovigno, Rovinj, 2006, 313-314

²¹ EGIDIO IVETIC (bilj. 20), 315-316

²² Rašporski kapetan bio je visoki mletački činovnik i jedan od najznačajnijih rektora mletačke uprave u Istri, kao i najviši vojni te politički autoritet seoskoga područja. S. BERTOŠA, Rašporski kapetan u: *Istarska enciklopedija*, (ur.) Miroslav Bertoša, Robert Matijašić, Zagreb, 2005., 679.

²³ MIROSLAV BERTOŠA, Istarsko rano novovjekovlje. Razvojne smjernice od 16. do 18. stoljeća, u: Josip Vrandečić, Miroslav Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku*, Zagreb, 2007., 90-91

austrijskog dijela dovela je i do prekida prometnih i trgovačkih veza istarskog zaleđa i Trsta koji je bio bitno tržište. Epidemija koja je trajale dvije godine (1631. i 1632.) bila je najteža, ali i posljednja u Istri. Njezine posljedice su se odrazile na demografsku gospodarsku sliku.²⁴ Tako su u 17. stoljeću priobalni gradovi poput Novigrada i Poreča bili sasvim opustošeni.²⁵ Posebno dramatična bila je situacija u Koprju, gdje je u nekoliko mjeseci populacija od 4.500 stanovnika svedena na 1.700-1.800. Nakon ratova i epidemije, i u Istri se smanjio broj stanovnika. Godine 1580. broji oko 85 000 stanovnika, dok je 1610. zabilježeno 65 000, a već se 1632. stanovništvo smanjilo na 40 000. Venecija je počela provoditi sustavno doseljavanje kako bi se demografski osnažili opustjeli teritoriji Istre, pri čemu bi došljaci besplatno dobivali zemljište koje međutim nije bilo u njihovom vlasništvu, a koje su morali obrađivati te su dvadeset godina bili oslobođeni fiskalnih i radnih obaveza. Time se rješavao problem nedostatka ljudi za obradu zemlje.²⁶ Novo stanovništvo dolazi iz Dalmacije, Albanije pa i Grčke, od kuda je došla i kasnije vrlo poznata istarska obitelj De Franceschi. Rezultati ovog porasta stanovništva počeli su se osjećati 1640-ih, a pedesetih se primjećuje značajan rast broja žitelja koji se bave poljoprivredom. Proizvodnja maslinovog ulja počela se s Koparštine širiti na zapadnu obalu Istre. Počele su se širiti i obradive površine, a neka su se ruralna područja u okolici komuna specijalizirala za proizvodnju određene vrste poljoprivrednih kultura. Primjerice, okolica Buja za sijanje pšenice a Motovunština za pšenicu i zob. U 17. je stoljeću porasla i proizvodnja vina. Zajednice su jačale, a kolonizacija je prestala nakon 1670., nakon rata na Kreti, kada su iz Dalmacije, ali i s Krete stigle posljednje skupine prognanika. Među novim stanovništvom su bili obrtnici i trgovci, klesari, kovači i tkalci, što je pogodovalo gospodarskom napretku.²⁷ Od 1670. do 1680. započela je faza stabilnosti na selu. Seoska imanja su počela rasti i transformirati se i zapravo je svako imanje imalo više aktivnosti; od proizvodnje specifičnih žitarica, proizvodnje vina i drva za ogrjev. Istra je izlazila iz stagnacije i od oko 45 000 stanovnika 1630-ih, trideset godina kasnije broj se popeo na 90 000.²⁸

Osamnaesto stoljeće bilo je stoljeće gospodarskog i demografskog preporoda cijele Istre, s povremenim periodima krize. Između 16. i 17. stoljeća bilo je gotovo pedeset godina stagnacija (oko 1580.-1630.), zbog krize u proizvodnji žitarica i oštre zime koja je naškodila maslinicima. Godine 1720. stanje se ponovno poboljšava te se istarski gradovi ponovno

²⁴ MIROSLAV BERTOŠA (bilj. 23.), 88.-89.

²⁵ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 5), 389.

²⁶ MIROSLAV BERTOŠA (bilj. 23.), 95.- 97.

²⁷ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 5),389.

²⁸ EGIDIO IVETIC (bilj. 20), 339.-341.

uzdižu. Proizvodnja ulja jača, kao i trgovanje s Venecijom koja ulaže u gospodarstvo i socijalni napredak Istre. Odras ovog ekonomskog razvoja Istre ogleda se i u urbanističkom širenju, arhitekturi i umjetnosti, jer je to razdoblje kada se grade i mnoge crkve.²⁹

3. Gradovi i društvo u vrijeme Mletačke Republike

Tijekom tri posljednja stoljeća mletačke vlasti, iz spisa novigradskog biskupa Tommasinija, mletačkih popisa stanovništva i statističkih podataka iz 18. stoljeća proizlazi da nije bilo većih promjena u nizu glavnih urbanih središta Istre. Venecija je zadržala srednjovjekovni istarski sustav teritorijalnog ustroja, pa su se tako naselja dijelila na tri glave skupine: gradovi, *terre* i kašteli. Svaka od njih obuhvaćala je više općina, a tu su bili još i crkveni te svjetovni feudi, te sela odnosno *ville*. Gradovi su se razvili iz starih rimskih kolonija i municipija, kasnijih biskupskih središta s većim stupnjem municipalnog uređenja, kašteli i *terre* urbana središta nižeg tipa s ograničenim autonomnim pravima, dok su sela i feudi bili podložni plemićima, patricijima i gospodarima.³⁰ U 16. stoljeću se kao *terre* navode Piran, Izola, Milje, Kopar, Buje, Grožnjan, Oprtalj, Lovreč, Bale, Barban, Labin, Svetvinčenat, Motovun, Buzet, Umag, Novigrad, Poreč, Rovinj, Vodnjan i Pula. U popisu iz 18. stoljeća spominju se gradovi Kopar, Novigrad, Poreč i Pula, *terre* (Milje, Izola, Piran, Umag, Vodnjan, Grožnjan, Oprtalj, Labin i Rovinj) i kašteli (Lovreč, Bale, Dvigrad, Svetvinčenat, Motovun, Završje, Kostel i Plomin). U administrativno-teritorijalnom pogledu bile su važne i *podesterie* koje se javljaju u Istri u drugoj polovici 17. stoljeća. Razvile su se iz *terra* i kaštela koji su preuzeli veću ulogu i značaj te tako postali glavna središta.³¹ Venecija u gradove slala svoje podestate koji su mogli vladati najviše trideset i dva mjeseca, što je jedan od razloga zašto u tom razdoblju nema nekog većeg građevinskog pothvata.³² Podestati, dolazak plemićkih obitelji, naobrazba majstora u metropoli redom su ključni faktori u osnaživanju kulturne veze između Istre i Venecije.

Urbani dijelovi Istre prvenstveno su smješteni uz obalu. U Istru se stoljećima dolazilo prvenstveno morskim putem i upravo su priobalni gradići bili prva stvar s kojom bi se ljudi pri dolasku susreli. Manji gradovi u unutrašnjosti, primjerice Buje, imali su pojedine elemente

²⁹ EGIDIO IVETIC (bilj. 20), 341-342.

³⁰ MIROSLAV BERTOŠA (bilj. 23.), 94.

³¹ MARINO BUDICIN, *Povijesno-urbanistički aspekti Mletačke Istre : prema crtežima iz Državnog arhiva u Veneciji*, Povijest Istre VII, Josip Turčinović, Pazin, 2019., 13-15.

³² RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 5), 387.

urbane kulture obalnih gradova, karakteristične trgove, poziciju župne crkve, poneku bogatiju kuću tradicionalno zvanu palačom, no primarno su bili poljoprivredna, ali i administrativna središta. Primorski gradovi su također bili vezani za poljoprivredu, s obzirom na to da su se većinom bavili trgovinom, obrtom, pomorstvom i ribarstvom.³³

U svim urbanim ili poluurbanim središtima društvo je bilo podijeljeno na uglednike, pučane i kler. Uglednici su mogli biti prave plemićke obitelji, čiji se status, odnosno titula, prenosio muškom linijom. Njihova titula bila je priznata od Dužda ili po ovlasti cara. Uglednik je mogao biti još markiz, grof ili barun. Titula ipak nije bila dovoljna u smislu prestiža. Ono po čemu su se isticali bilo je bogatstvo, a bitno je bilo da budu vlasnici nekog feudalnog posjeda zbog prihoda od prodaje ljetine. Plemići su tada bili dio općinskih vijeća. Grad s najprestižnijim plemićkim obiteljima bio je Kopar, slijedili su Poreč i Piran, a značajnije je bilo i novigradsko plemstvo. Uglednici svakog grada kontrolirali su sve najvažnije funkcije; bili su javni bilježnici, odvjetnici, župnici, kontrolirali su skladišta brašna i žitarica i općinsku blagajnu. Visoko svećenstvo tvorili su plemići te je samo svećenstvo sa sela, koje je često moralo znati takozvani ilirski (slovenski i hrvatski), bilo je iz ruralnih krajeva, ali čak i tamo iz vodećih i imućnih obitelji. Običan puk bio je podijeljen prema aktivnostima koje je obavljao; bili su poljoprivrednici, ribari, mornari, postolari, prodavači i itd.³⁴

Feudalizam u mletačkoj Istri, od 16. do 18. stoljeća, imao je sve karakteristike kasnog zapadnoeuropskog feudalizma, odnosno, više nije bilo kmetstva u srednjovjekovnom smislu, a seljakova veza sa zemljom i posjedom feudalnog gospodara postupno je izbljedjela. Od 15. i 16. stoljeća nadalje obveze seljaka počele su se ograničavati na plaćanje određenog danka ili poreza u životinjama, vinu, žitaricama, drvu itd. Feudalac, odnosno upravitelj feuda, mogao je suditi u lakšim prekršajima i zločinima, dok je u nekom težem slučaju, primjerice ubojstva, suđenje povjereno sudu u Kopru. Nisu svi plemići živjeli na svojim feudima. Među istarskim plemićima koji su imali feud od velike važnosti bili su markizi Gravisi s posjedom u Petrapilosi, no živjeli su u Kopru.³⁵

Pripadnost zajednici i obitelji imala je veliku važnost u tadašnjem društvu. Jezik komunikacije, kada nije bio homogen, kao u slučaju Istre, postao bi element identifikacije,

³³ EGIDIO IVETIC (bilj. 20), 349.

³⁴ EGIDIO IVETIC (bilj. 20), 354.-355.

³⁵ EGIDIO IVETIC (bilj. 20), 361.-362.

zajedno s običajima i tradicijom koje je neka zajednica zadržala ili novitetima koje je asimilirala. Svi ovi različiti faktori činili su kulturu određene zajednice.³⁶

4. Utjecaji Venecije na arhitekturu mletačke Istre

Barok je razdoblje velikih gradnji, razdoblje kada je arhitektura imala vrlo zapaženu ulogu. Utjecaj Venecije osjećao se kako na sakralnoj, tako i na profanoj arhitekturi, no dok je Venecija imala monumentalne kreacije imponantnog izgleda i raskošne dekoracije, odlike istarske arhitekture češće su bile jednostavnost i funkcionalnost. Novost na pročeljima bila je igra svjetla i sjene, odnosi između masa i plasticitet detalja. Na ladanju je arhitekt morao paziti da se projekt dobro uklapa s prirodom, da odgovara društvu u kojem se nalazi te financijskim mogućnostima naručitelja. Prema Radmili Matejčić, arhitekti i građevinari koji su gradili na području Istre bili su upoznati s venecijanskom arhitekturom i arhitektima čija bi djela adaptirali i pojednostavili za periferno područje, unoseći tako novi ukus u domaću arhitekturu.³⁷ Istarski patricijat bio je dobro upoznat sa stilskim promjenama koje su se odvijale na arhitekturi Venecije, posredno preko istarskih obalnih kulturnih središta poput Kopra, Pirana i Rovinja ali i neposredno, što nije bilo teško zbog blizine same Venecije.

Govoreći o venetskim utjecajima na istarsku baroknu arhitekturu, bitno je podsjetiti na razvoj i utjecaje iste na perifernim dijelovima *Serenissime*. Arhitekt koji je imao izniman utjecaj na razvoj i tijek novog stila bio je Andrea Palladio. Rođen u Padovi 1508., Palladio je djelovao pretežito u Venetu.³⁸ Njegova djela poput bazilike i Vile Rotonde u Vicenzi, crkve San Giorgio Maggiore u Veneciji te mnoga druga, veoma su elegantna i uravnotežena između jednostavnosti i monumentalnosti. Palladijeva arhitektura vrlo je originalna, jer, iako poštuje pravila klasičnih redova, ona ih tumači na novi način. Uspio je stvoriti nova rješenja u kombiniranju oblika i elemenata tipičnih za klasičnu arhitekturu, kombinirajući ih s modernim potrebama za funkcionalnošću. Ideje najvećeg venecijanskog arhitekta, ali i jednog od najvećih umjetnika šesnaestog stoljeća imale su velikog odjeka. Osim što je Palladio postao referentnom točkom za arhitekturu svoga doba, u drugoj polovini 18. stoljeća stvara se umjetnička struja zvana "paladijanizam" i širi se diljem svijeta. Nakon njegove smrti bilo je pokušaja imitiranja njegovih i Sansovinovih djela, često bez potpunog razumijevanja,

³⁶ EGIDIO IVETIC (bilj. 20), 367.

³⁷ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 5), 393.

³⁸ DEBORAH HOWARD, *The architectural history of Venice*, New Heaven, London, The Gatty Grant Program, Yale, University Press, 2002., 209.

ubacivanjem određenih motiva u standardne lokalne modele. Međutim, talentiraniji sljedbenici pokazali su se samostalnijima u novim idejama.³⁹ Tijekom 17. stoljeća, kada je broj crkava, palača i vila porastao po cijeloj Italiji, Venecija je imala velikog arhitekta Baldassarea Longhenu, čije je najveće djelo crkva Santa Maria della Salute kojom se bavio većinu svog radnog života.⁴⁰ Ovaj novi arhitektonski ukus iz Venecije, s klasičnim elementima i dinamikom pročelja, ubrzo se počeo dalje širiti, ne samo na *terrafermu*, nego i na prostor Istre, Dalmacije i kvarnerskih otoka koji su pripadali Mletačkoj Republici. Arhitekti poput Palladija, Scamozzija i Longhene obilježili su barokno razdoblje, obogativši arhitekturu novim oblicima, punoćom u dekoraciji, raskoši te efektima svjetla i sjene.⁴¹ Nakon kasnog baroka u Veneciji dolazi ozbiljniji stil baziran na Palladijevoj arhitekturi, odnosno paladijanizam, koji se nastavio razvijati u klasicizam.⁴²

Pojava klasicizma u Istri prisutna je od 18. stoljeća, a radi se o venecijanskom baroknom klasicizmu utemeljenom na Palladiju, odnosno (neo)paladijanizmu. Stil se proširio cijelom istočnom obalom Jadrana koja je bila pod Mletačkom Republikom, ali se na najvišoj razini ostvaruje u mletačkom dijelu Istre. Prve stilske novosti u pravilu su pristizale preko reprezentativnih sakralnih realizacija kao i urbanih patricijskih palača a zatim su se te inovacije postupno širile i na izgradnju ladanjskih cjelina. Prema Katarini Horvat-Levaj, paladijanizam je u istarsku sakralnu arhitekturu tijekom 18. stoljeća uvela nekolicina vodećih venecijanskih arhitekata, poput Giorgia Massarija, Giovannija Scalfarotta te Bernardina Maccaruzzija, koji su bili projektanti ali i savjetnici već udomaćenim graditeljima kao što su bili oni iz obitelji Dongetti iz Milana, nastanjeni u Piranu. Sama činjenica da se pozivaju poznati venecijanski arhitekti toga vremena za projektiranje lokalnih crkava govori o prosperitetu pojedinih istarskih mjesta toga vremena.⁴³ Najznačajnija ostvarenja profane arhitekture 18. stoljeća u mletačkom dijelu Istre nastaju u gradovima na zapadnoj obali, gdje uz građanstvo živi i aristokracija, a arhitekturi u korist ide visoki stupanj komunalne samostalnosti. Blizina Venecije rezultirala je izravnim utjecajima metropole na arhitekturu. Oni naručitelji koji su se za gradnju i obnovu crkava u svojim gradovima obratili arhitektima paladijevske venecijanske arhitekture (Scalfarottu, Massariju i Maccaruzziju), isto tako su se

³⁹ Isto, 209.

⁴⁰ RUDOLF WITTKOWER, *Art and Architecture in Italy, 1600-1750*, Penguin Publishing Group, 1973., 290-292.

⁴¹ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 5), 393.

⁴² DEBORAH HOWARD (bilj. 38), 236.

⁴³ KATARINA HORVAT-LEVAJ, *Barokna arhitektura*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2015., 341.

snašli kada je trebalo u antička i srednjovjekovna urbanistička tkiva ubaciti suvremena zdanja.⁴⁴

Za arhitekturu u provinciji bilo je dovoljno prihvaćanje samo nekih elementa za uvođenje duha nove umjetnosti. Mnogo je klesara iz Istre odlazilo raditi u Veneciju, gdje su izučili zanat, te su nakon povratka u Istru primjenjivali novosti venecijanskih arhitekata u gradnji lokalne arhitekture, prilagodivši je tradiciji provincijalne arhitekture. Kroz 17. i 18. stoljeće javne palače u Istri naručivali su venecijanski aristokrati koji bi došli kao kapetani ili feudalni gospodari poput obitelji Loredani, Grimani i drugih. Unatoč izravnim utjecajima venecijanskog baroka, u Istri nema nekog iznimnog arhitektonskog rješenja, a razlog tome su i gusto izgrađeni gradovi koji nisu dopuštali slobodno planiranje zgrada drugačijih, slobodnijih formi. Kada su aristokrati gradili vile na ladanju izvan naselja, karakterizirala ih je još uvijek jednostavnost i podređena funkcionalnost s pročeljima suzdržanim od barokne raskoši.⁴⁵ Kako se arhitektonski ukus u Veneciji mijenjao te su joj neoklasicizam i neopaladijanizam postali vodeći stilovi, tako su se njihovi elementi počeli primjenjivati i na istarskim reprezentativnim građevinama.

Mnoge su izvorno barokne građevine krajem 18. i 19. stoljeću promijenile svoj izgled, poprimivši barokno-klasicistički i klasicistički izgled, čime je došlo do ispreplitanja stilova, ali i potpunog prevladavanja novih stilskih kretanja.

Najkvalitetnije stambene građevine koje prihvaćaju nova stilska strujanja od baroka preko paladijanizma nalazile su se prije svega u upravnom središtu mletačke Istre, odnosno Kopru.⁴⁶ Venecijanski barok imao je direktan utjecaj na Kopar. Iz ovog regionalnog kulturnog centra se potom proširio prema manjim gradovima mletačke Istre, što se može vidjeti i na prijenosu elementa dizajna fasada, kao onih sa palače Gravisi-Barbabanca u manje sredine poput Novigrada što se odrazilo na palače Rigo, ali i na arhitekturi palače u Dajli.⁴⁷ Preko istarskih urbanih središta, a osobito preko Kopra širio se venecijanski barok. Utjecaj obližnjeg

⁴⁴ Isto, 645.-647.

⁴⁵ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 5), 393.-394.

⁴⁶ KATARINA HORVAT-LEVAJ (bilj. 43.), 650.

⁴⁷ MARIJAN BRADANOVIĆ, Zaznamki o mestu (in otoku) Koper v kontekstu zgodovinskih urbanih središč vzhodne obale Jadrana, Considerazioni sulla città (e sull'isola) di Capodistria nel contesto dei centri storici urbani della costa adriatica orientale, u: *Koper. Urbana geneza Capodistria. Genesi urbana* / Krnac, Dean ; Rogoznica, Deborah (ur.), Koper Capodistria: Humanistično društvo Histria = Società umanistica, 2020., 78-79. O utjecaju na sakralnu arhitekturu usp. SERAŽIN HELENA, *Massarijeva prenova koprskе stolnice*, Zbornik za umetnostno zgodovino, Nova vrsta, 40, 2004., str. 178-220., O utjecaju na profanu arhitekturu usp. MURKO MATIJA, Palača in patricijska hiža v Kopru od romanike do baroka, u: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, Nova vrsta, IX (1972.), 23-44.

Kopra i Pirana prema ladanjskoj arhitekturi Bujštine bio je neosporiv. U zaleđu obalnih gradova između 16. i 19. stoljeća stvorena su mnoga ladanjska prebivališta patricijskih obitelji, oblikovana poput manjih plemićkih dvoraca. Igor Sapač ih naziva patricijskim vilama.⁴⁸ One su bile središta raštrkanih seoskih imanja patricijskih obitelji i rađene su po uzoru na vile s područja Veneta. Istaknute plemićke obitelji tog područja su Barbabianca, Bello, Borisi, Carli, Gavardo, Gravisi, Grisoni, Madonizza, Manzini, Sabini, Tacco, Tarsia i Totto, od kojih su neke (Borisi, Gravisi, Grisoni, Sabini)⁴⁹ gradili i na području današnjeg hrvatskog dijela Istre, budući da je tada bila riječ o jedinstvenom teritoriju pod mletačkom upravom. Uspješne obitelji iz upravnog središte mletačke Istre zbog svoga su bogatstva veleposjede kupovinom širile i na povijesne teritorije donje Bujštine. Treba napomenuti da je ravničarski sjeverozapadni dio istarskog poluotoka, osobito područja gradova Umaga i Novigrada imao idealne uvjete za organizaciju poljoprivredne proizvodnje, pogotovo u razdoblju kada je prestala opasnost od piratskih napada s mora.

Situacija u Primorskom, tj. priobalnom dijelu današnje Slovenije slična je kao i na Bujštini. Mnogi su ladanjski arhitektonski sklopovi napušteni posljednjih desetljeća, neki u potpunosti obnovljeni ili zamijenjeni novim gradnjama. Ključni trenutak za njihovu sudbinu bio je Londonski sporazum iz 1954. kojim je zona B Slobodnog teritorija Trsta pripala Jugoslaviji i tada su se njihovi bivši skrbnici uglavnom odselili u Italiju. Neke su vile pretvorene u stambene zgrade gubeći njihovu primarnu, poljoprivrednu svrhu. Novo stanovništvo prilagođavalo ih je njihovim potrebama, a cijeli se proces odvijao brzo i nekontrolirano.⁵⁰ Većina vila kao središta seoskih imanja koparskih plemićkih obitelji nastalo je tek u 18. stoljeću, kada je prošlo razdoblje epidemija i ratova i situacija se stabilizirala. Jedna je od najvećih i najmonumentalnijih vila u zaleđu Kopra bila je Vila Gravisi-Barbabianca koju je 1756. godine dala izgraditi ova patricijska obitelj koja je i u Koprui imala palaču iz 1710. godine. Palaču se oko 1800. obnovilo u klasicističkom stilu prema nacrtu francuskog arhitekta Le Terrier du Manetotea koji se javlja i kao projektant palače u Dajli.⁵¹ Stambenoj arhitekturi Istre u drugoj polovici 18. stoljeća počinju pristizati novi srednjoeuropski utjecaji, koji ponajprije dolaze iz habsburškog Trsta.⁵² Od početka osamnaestog stoljeća Trst je Habsburškom carstvu pružao važan izlaz na Jadran. Već u 18. i

⁴⁸ IGOR SAPAČ, *Gradovi, utrdbe, dvorci, vile v slovenskem primorju in bližnji soseščini*, Ljubljana, 2014., 44.

⁴⁹ Isto, 45.

⁵⁰ IGOR SAPAČ, (bilj. 48.), 45.

⁵¹ IGOR SAPAČ, (bilj. 48.), 46.-97.

⁵² KATARINA HORVAT-LEVAJ, *Hrvatska stambena arhitektura 17. i 18. stoljeća u europskom kontekstu*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2012., 68.

početkom 19. stoljeća u njemu su se izgradile vrlo reprezentativne javne zgrade, npr. *Palazzo della Borsa*, koju je projektirao Antonio Mollari 1802.⁵³ Za izgradnju kazališta *Giuseppe Verdi* angažiran je Giannantonio Selva 1798. godine. Ta monumentalna arhitektura održavala je novonastalu građansku svijest Trsta. Fasadu kazališta još monumentalnijom učinio je klasicistički tršćanski arhitekt Matteo Pertsch. Pietro Nobile dizajnirao je crkvu Sant'Antonio po uzoru na Panteon, postavivši je u središtu novog, kasnobaroknog i klasicističkog dijela grada. Nobile je rođen u Švicarskoj, ali se doselio rano u Trst te se školovao u Rimu i Beču. Ovi tršćanski primjeri realizacija arhitekata Mollarija, Pertscha i Nobilea, pokazuju raznolike putove do neoklasicizma u Italiji. To nije bio krut urbani sustav, već fluidan i prilagodljiv raznim vrstama zgrada i urbanim uvjetima koji je odražavao tršćansko društvo na prijelazu stoljeća.⁵⁴

Istra je, kao i prostor cijele današnje Hrvatske u 17. i 18. stoljeću bila receptivna sredina kada se govori o usvajanju novih stilova. Na tlu današnje Hrvatske nije bilo značajnih umjetničkih centara gdje bi se budući projektanti mogli školovati, pa su stoga autori značajnijih arhitektonskih ostvarenja iz nekih drugih zemalja. Prostor jadranske Hrvatske usvajao je stilske promjene iz Venecije, kao svojega političkog i kulturnog središta. U sakralnoj arhitekturi primjeri su crkva sv. Eufemije u Rovinju, sv. Blaža u Vodnjanu, izvedeni od venecijanskih graditelja i arhitekata kao i neopaladijevske crkve u Poreču, Umagu, Grožnjanu, Buzetu itd. Na teritoriju Pazinske knežije, odnosno na austrijskim posjedima, prisutne su veze sa austrijskom, to jest, srednjoeuropskom arhitekturom. No to nije uvijek bilo tako. Utjecaji talijanske arhitekture mogu se javljati i na području Istre i Hrvatskog primorja pod austrijskom vlašću, ne zbog blizine i veza s Italijom, nego zbog trendova koje su pratile ostale zemlje Habsburške monarhije. Opća podjela vremenskog slijeda ranog, visokog i kasnog baroka ne može se primijeniti na tijek hrvatske barokne arhitekture. Građevina s obilježjima visokog baroka u Hrvatskoj nema, a rani i kasni barok se vremenski preklapaju. Primjerice, u Istri je prva barokna građevina crkva sv. Eufemije u Rovinju iz prve polovice 18. stoljeća već pripada kasnom razdoblju stila. Prije nje gradilo se prema renesansnoj tradiciji, a od 1730. godine gradila se umaška župna crkva, koja je već bila kasnopaladijevskog tipa.⁵⁵ Širenjem određenog tipološkog predloška u skromnijim sredinama

⁵³ KIRK TERRY, *The Architecture of Modern Italy: Volume I: The Challenge of Tradition, 1750–1900.*, Princeton Architectural Press, New York, 2005., 107.

⁵⁴ KIRK TERRY (bilj. 53), 109.

⁵⁵ VLADIMIR MARKOVIĆ, *Istraživanja barokne arhitekture u Hrvatskoj- rezultati i prijedlozi*, U: Reberski, I. Pelc, M. (ur.) Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 71.-72.

pojednostavljaju se prostorni i plastički oblici, neki elementi se izostavljaju, sva kako bi se prilagodilo sredini i njezinim mogućnostima.

5. Odabrani primjeri

5.1. Ladanjska cjelina obitelji de Franceschi u Segetu

Nedaleko od Umaga smješten je Seget, mjesto u kojemu se nalazi Stancija de Franceschi, kao jedan od najreprezentativnijih i najmonumentalnijih ladanjskih arhitektonskih sklopova na Bujštini. Kubični korpus glavne gospodarske zgrade s trokutastim zabatom na pročelju, upečatljiva je karakteristika, prisutna i na stancijama u Dajli i vili Gravisi-Barbabanca u Sv. Tomi. Iz pejzaža koji čine vinogradi i žitna polja područja Segeta južno od Umaga, izdiže se ovaj korpus elegantnog i klasičnog izgleda, po kojem se odmah daju naslutiti kultura i status posjednika. Sklop stancije sastoji se od nekadašnje palače u njegovu središtu te bivših gospodarskih zgrada i kolonskih kuća. Seget je tipološki najkompletnija, ujedno je i najveća umaška stancija koja je značajno utjecala na baroknu prostornu organizaciju tog područja. Ovakva građevina bila je dokaz da posjednik može dostojanstveno živjeti i izvan grada.⁵⁶

Povijesna podloga arhitekture Segeta

Poznato je da je područje današnjeg naselja Seget naseljeno još od antike na što ukazuju nalazi iz rimskog doba u obližnjoj šumi Bosco Grande, a riječ je o ulomcima kamenih vijenaca koji su pripadali nekom hramu, o natpisu, te komadima crjepova.⁵⁷ Kao što je već rečeno, sjeverozapadna Istra, pa tako i Seget, u srednjem je vijeku bila pod vlašću Mletačke Republike.

Vrijeme mletačke vlasti u Istri bilo je popraćeno mnogim promjenama vlasti i dotoka novog stanovništva. Godine 1604. područje Segeta i obližnje Đube mletačka je vlast

⁵⁶ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 5), 408.

⁵⁷ MARIJAN BRADANOVIĆ, Seget, u: *Istarska enciklopedija*, (ur.) Miroslav Bertosa, Robert Matijašić, Zagreb, 2005., 719-720.

dodijelila izbjeglim obiteljima iz Crne Gore i Grčke, koje su naselile kugom opustošena područja. Među njima je bio i Vincenzo Cuchic iz Šibenika koji je zatim to isto zemljište prodao plemićkoj obitelji Venier iz Venecije 1623., a koja će Seget posjedovati idućih stotinjak godina i od njega napraviti gospodarsko imanje. Krajem 17. stoljeća u izvorima se spominje zgrada s vodospremom i ogradnim zidom, kao i najamne kuće za napoličare u naseljima na rubu veleposjeda. Ostaje nepoznato je li ta zgrada služila i za stanovanje vlasnika. 1720. godine Seget ponovno mijenja vlasnika kada ga Venieri prodaju obitelji de Franceschi koja je u Istru došla s Krete, nakon Kandijskog rata 1669. godine. U narednih dvjestotinjak godina ova će obitelj imati veliki politički, društveni i kulturni utjecaj na području Umaga, ali i šire.⁵⁸ Sinovi Giorgia de Franceschija, Nicolò i Marc'Antonio, 1720. g. od Caterine Bernardo Venier kupuju sve njezine posjede u mletačkoj Istri. Posjed u Segetu tako je pripao Marc'Antoniju de Franceschiju, liječniku oženjenom Crissullom Marulli, s kojom je stvorio veliku obitelj s jedanaestero djece. Pretpostavlja se da su Marc'Antonio i njegov sin Alvise Franceschi u drugoj četvrtini 18. st. izgradili stambenu kuću u središtu posjeda i da je ona začetak posjeda koji danas znamo kao stanciju.⁵⁹

Obitelj de Franceschi bila je brojna. Marc'Antonijev sin bio je poznati liječnik Luigi de Franceschi (1786. – 1878.), koji je imao bitnu ulogu u obitelji i vodio ekonomske i druge poslove, a potomci njegovog brata Giorgia (1788. – 1865.), biti će nasljednici segetske stancije. Niki Fachin je u članku *Il catastro franceschino di Umago (Jozefinski katastar Umaga)* iznio zaključke istraživanja jozefinskog katastra u kojem je, između ostalog, popisao vlasnike zgrada na području Umaga iz prve polovice 19. stoljeća. Došao je do zaključka da je čak i teritorij Umaga, a ne samo Savudrije, bio podijeljen na velike zemljišne posjede, s pripadajućim stancijama. Godine 1818. to su bile Colombera, Cortina i Bosco, u vlasništvu grofa Antonia Brattia iz Kopra, koji je posjedovao svu zemlju oko ovih stancija. Njegovi lokalni posjedi sezali su do Sipra. Posjedi Zambratija i Romanija bili su u vlasništvu obitelji Rota. Oni su posjedovali i zemljište od Bašanije do Zambrattie. Rotterria je pripadala piranskoj obitelji Furegoni a Kaldanija obitelji Apolonio, također iz Pirana. Turkija je pripadala Bernarda Alessandriu iz Umbrije. Na popisu vlasnika zgrada iz 1819. u Segetu se spominju isključivo osobe iz obitelji de Franceschi, a u to ulaze: štala sa životinjama Nicolò da de

⁵⁸ DARIO ALBERI, (bilj. 6), 1039.

⁵⁹ PETAR PUHMAJER, *Stancija de Franceschi u Segetu kod Umaga*, Ministarstvo kulture RH, Zagreb, 2019., 10.

Franceschija, kolonska tj. napoličarska kuća i štala Marca Antonia de Franceschija, štala sa životinjama Gio. Battista de Franceschija. Također se spominju i njihove kuće u Umagu.⁶⁰

Ove generacije obitelji uvelike su sudjelovale u političkom i kulturnom životu Istre. De Franceschijevi su tijekom godina unosili arhitektonske promjene, dograđujući i pregrađujući kompleks ove stancije. S porastom proizvodnje maslinovog ulja na području Umaga, de Franceschijevi su 1812. dobili dozvolu za otvaranje uljare u Segetu. Trgovali su i vinom, drvom, žitaricama i pticama, što je bilo tipično za ovo područje. S vremenom je proizvodnja rasla, stoga su de Franceschiji povećali kapacitete skladišnih prostora.⁶¹

Radmila Matejčić opisuje ovaj sklop kao jednu baroknu organizaciju, s velikom središnjom palačom okruženom gospodarskim zgradama. Ovu tezu podupire pravilnost u položaju zgrada i putova oko njih.⁶² Često se kod baroknih palača glavna zgrada smješta u sredinu sklopa. Do nje u pravilnoj osi vodi put od kolnog portala, dok je pristupno dvorište bočno zatvoreno izduženim krilima gospodarskih zgrada. Grafički prikaz Segeta iz 1818. godine potvrđuje ovu prostornu organizaciju. Naime, na njemu je vidljiva današnja stambena palača s prigradenim svetištem kapele koje se nalazi južno od pročelja i dogradnjama uz sjevernu fasadu. Dvije izdužene zgrade, „stara konoba“, koja se u zapisima navodi kao *cantina vecchia*, na sjeveru dvorišta i još jedna slična na jugu, koja ima i toranj na sjevernom dijelu, zatvaraju pristupno dvorište. U njihovoj blizini nalaze se manji objekti, a u samom dvorištu je i šterna, odnosno bunar. Puhmajer smatra da su ove građevine morale nastati većinom u 18. st., uz izuzetak nekih koje bi mogle datirati u 19. stoljeće. Dataciju potvrđuju urezane godine na nekoliko mjesta na stanciji koje pripadaju upravo 18. stoljeću. Jedna od tih godina, 1724., nalazi se na portalu smještenom između uljare i zgrade sjeverno od nje, dok je na cisterni tj. šterni pred stancijom urezana godina 1724., te inicijali MA.F koji odgovaraju imenu Marc'Antonija de Franceschija i vremenu kada je njegova obitelj stekla Seget. Ovaj portal se originalno nije nalazio na uljari jer je ona sagrađena u 19. stoljeću, a njegov se izvorni položaj ne može točno odrediti.⁶³

⁶⁰ NIKI FACHIN, *Il catastro franceschino di Umago*, Atti, XXIX(1), 1999, 486.

⁶¹ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 13.

⁶² RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 5), 409.

⁶³ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 11.

Arhitektura stancije de Franceschi

Kao što je već spomenuto, arhitektonski sklop stancije sastoji se od više građevina koje se razlikuju po funkcijama. Središte sklopa čini stambena palača, vila, ispred čijeg se glavnog pročelja prostirao prilazni vrt sa šternom, dok je danas na mjestu vrta parkiralište. Odmah od ulaza protežu se tri radijalne ceste od kojih jedna vodi ravno i spaja se s cestom koja prolazi kroz naselje te dvije koje vode prema sjeveroistočnom i jugoistočnom dijelu kompleksa, gdje su smještene kolonske kuće i ostale gospodarske zgrade. Na sjevernoj i južnoj strani nalaze se dvije izdužene gospodarske zgrade, koje su izvorno imale funkciju konobe sa žitnicom, a između njih je vrt.

Palača kao najmonumentalniji dio kompleksa dvokrilna je dvokatna građevina kojoj je tlocrt u obliku slova T. Ona se sastoji od glavnog, dvokatnog pravokutnog krila položenog u smjeru sjever-jug, s manjim prizemnim dogradnjama uz sjeverno i južno pročelje te istaknutim rizalitom stubišta na istoku. Kasnijom dogradnjom na istoj toj strani uz rizalit je nešto prije 1873. formirano istočno krilo položeno u smjeru istok - zapad, također pravokutnog tlocrta, pa je zgrada na taj način poprimila tlocrt oblika slova T. Svaki kat glavnog krila prostorno je podijeljen u tri dijela. Središnja prostorija je veća od ostalih, s čijih se strana grupiraju manje pravokutne prostorije. Svakoj se etaži pristupa višekrakim stubištem formiranim oko središnje praznine. U prizemlje i prvi kat istočnog krila također se ulazi sa stubišta, iako nisu na istoj razini s etažama glavnog krila. Cjelokupni prostor obaju krila podijeljen je pregradama koje čine niz manjih prostorija.⁶⁴ Što se tiče prostorne organizacije palače, ona je primjer tipične venecijanske kuće s velikom središnjom, osovinski položenom prostorijom, te nekoliko manjih prostorija nanizanih uz njene bočne strane.⁶⁵ Ovakva tipologija organizacije bila je izuzetno raširena na istočnom Jadranu, a riječ je o utjecaju Venecije. Na našem je prostoru bila karakteristična upravo po jednoj uzdužnoj i dvije bočne prostorije. Prema Bradanoviću, u jednoj oporuci s kraja 18. stoljeća spominje se u Segetu dvokatnica s kapelom i nizom soba.⁶⁶ Dokumentacija je rađena 1790. i 1791. nakon Alviseove smrti, a zanimljivo je da između ostaloga sadrži popis prostorija palače. U njoj se spominju sljedeće prostorije: ulazno predvorje, kuhinja, hodnik iznad stubišta u prvom katu, pisarnica, "salon", potom "soba iznad crkve", "oslikana soba", "hodnik na drugom katu", portik, "soba iznad oslikane sobe", "*camera della massera*" i spremište hrane.

⁶⁴ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 14-19.

⁶⁵ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 11.

⁶⁶ MARIJAN BRADANOVIĆ, (bilj. 8), 172.

U prizemlju se, osim ulaznog predvorja, nalazila i crkva, odnosno kapela, koja je zasigurno na današnjem mjestu, potom veća kuhinja te još jedna prostorija uz nju. Na prvom katu je portik, pisaća soba, oslikana soba, i „soba iznad crkve“. Na drugom katu također nalazimo portik. Ubrajajući i hodnik, na prvom se katu nalazi pet prostorija, jednako kao i na drugom katu, a u prizemlju četiri.⁶⁷

Arhitektonske faze

Po provedenom istraživanju Hrvatskog restauratorskog zavoda kojega je vodio P. Puhmajer analizom povijesnih podataka te restauratorskim sondiranjem pročelja i unutrašnjosti, prikupljeni su podaci kojima se rekonstruirala kronologija građevnog razvoja palače po fazama. Faze označavaju određene zahvate izvedene unutar jednog vremenskog razdoblja, no nemoguće je prostorne odlike svake faze iščitati posve točno i u cijelosti, jer je sa svakom nadogradnjom, obnovom ili promjenom došlo do promjena u ranijim strukturama.

Prva faza gradnje, pa tako i počeci stancije de Franceschi, sežu u 17. stoljeće, točnije, pred kraj 17. stoljeća, kada se na mjestu današnje stancije spominje jedna građevina, tada u posjedu obitelji Venier. Drugih informacija o njoj nema, osim da je tamo bila zgrada s vodospremom i ogradnim zidom, a u neposrednoj blizini najamne kuće za napoličare. Ono što se zamjećuje u kasnijoj gradnji jesu određene nepravilnosti u strukturi palače, vidljive kao položaj zidova južnog pročelja i južnog dijela istočnog pročelja, koji su kosi u odnosu na ostale vanjske zidove, tako da tlocrt nema pravilan pravokutni oblik. Ovaj način izgradnje mogao bi se objasniti tezom da su prilikom gradnje korištene ranije strukture koje su mogle pripadati građevini iz 17. stoljeća, a to je moguće i zato jer je u to vrijeme takva praksa bila vrlo česta.⁶⁸

Druga faza započinje u 18. stoljeću kada je počela je izgradnja današnje palače. Gradnja današnjeg sklopa stancije započela je u prvoj polovini 18. stoljeća, kada je 1720. Seget kupila obitelj de Franceschi. Gradnja se protegnula na dvadesete i tridesete godine, a Marc'Antonio de Franceschi je zajedno sa sinom Alviseom sagradio palaču, staje, dvije velike konobe sa žitnicama, toranj za uzgoj ptica koji je recentno obnovljen i uređen, i nekoliko kolonskih kuća. O vremenskom razdoblju gradnje svjedoče nam godine urezane na kamenim elementima arhitektonske plastike na različitim mjestima unutar posjeda, tako na dvorišnom

⁶⁷ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 12.

⁶⁸ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 19.

portalu između uljare i susjedne zgrade (ovamo premještenom u 19. stoljeću kada je podignuta uljara), imamo godinu 1724., a na kamenoj kruni cisterne, s inicijalima Marc'Antonija de Franceschija uklesana je godina 1732. Gradnja palače smješta se u 18. stoljeće i zbog karakterističnog tlocrta, takozvanog venecijanskog tipa kuće koji je čest u novom vijeku, a u Istri dominantan u 17. i 18. stoljeću. Za prostor istočnog Jadrana bile su karakteristične kuće sa središnjom prostorijom i dvije bočne sa svake strane, a takav se raspored u segetskoj palači naslućuje iz popisa imovine Alvisea de Franceschija iz 1790. i 1791. godine, gdje se spominje upravo kuća na dva kata koja na svakom katu ima po pet prostorija.⁶⁹

Treća arhitektonska faza palače počinje u drugoj polovici 18. stoljeća. Zna se da tamo već 1790. godine postoji kapela. Budući da se njeno svetište nalazi u maloj prizemnoj prigradnji naknadno pridodanoj uz južno pročelje, te da je ona prisutna na najranijem katastru iz 1818. godine, moguće je da je uređena negdje u drugoj polovini ili krajem 18. stoljeća. U ovom periodu nastao je i sakristijski ormar. Tom vremenu odgovara i oblikovanje sakristijskog ormara sa girlandom i urnama, a njegovom je ugradnjom došlo do zazidavanja vrata prema predvorju i uspostave ulaza u kapelu izvana.⁷⁰

Ukratko ćemo spomenuti daljnje arhitektonske intervencije, adaptacije i dogradnje koje izlaze izvan kronološkog okvira rada. Četvrta i zadnja faza izgradnje trajala je od otprilike 1843. do 1845. godine. Tijekom prve polovine 19. stoljeća u stanciji živi Alviseov sin Marc'Antonio te njegova braća i sestre, zajedno sa svojim obiteljima. Marc'Antonija nasljeđuje sin Giorgio koji je odgovoran za veće građevinske radove na stanciji. Giorgio je oko 1843. dao povećati palaču, kada izvori navode nabavu kamena za klesanje okvira prozora i vrata te ugradnju žljebova 1845. godine. Naime, prigraduje se veliki stubišni blok s istočne strane, kojim su povezane sve etaže, a istovremeno se gradi i malo stubište za poslugu, s identičnom ogradom kao na glavnom stubištu, kako bi se izravno povezala kuhinja s blagovaonicom vlasnika na katu. Uspostavom malog stubišta morala je biti formirana i manja prostorija s ulazom na istočnoj strani zgrade. Tada je uređeno ulazno predvorje sa stubovima i pilastrima te oslikanim drvenim tabulatom. Obnova je okrunjena oslikavanjem zidova dvorane, četiriju soba, predvorja i stubišta, što je proveo u djelo slikar Michele Urban 1844. i 1845. godine. To je vrijeme oblikovanja glavnog pročelja s gigantskim pilastrima velikog reda koji se pružaju kroz prizemlje i dva kata, te se iznad atičkog kata uzdiže veliki profilirani

⁶⁹ PETAR PUHMAJER (bilj. 40.), 19.-20.

⁷⁰ PETAR PUHMAJER (bilj. 40.), 20.

zabat s grbom obitelji de Franceschi. Istovjetan zabat postojao je i na istočnom pročelju, ali je kasnije zaklonjen dogradnjama, što se i danas jasno vidi iz zraka. Pročelje je u ovoj fazi ožbukano glatkom žbukom i bojeno u bijelu boju. Oblikovanje vanjštine palače time dobiva izrazita obilježja monumentalnog klasicizma karakterističnog upravo za drugu četvrtinu 19. stoljeća.⁷¹ Realizacija je predstavljala citiranje oblikovanja pročelja klasicističkih palača grada Trsta.⁷²

Pročelja

Glavno pročelje palače ono je po čemu se ova građevina odmah na prvi pogled ističe od ostalih u Segetu, i to zbog njegovog antikizirajućeg izgleda koji mu daje izgled dvorca. Elementi koji ga dekoriraju su jednostavni, dok je njegova površina podijeljena vertikalno i horizontalno, naglašavajući eleganciju. Pročelje je izduženo i pravokutno, sa simetrično raspoređenim otvorima u šest prozorskih osi. Raščlanjeno je pilastrima koji se protežu cijelom visinom fasade, odnosno preko tri etaže, te na taj način pojačavaju monumentalnost građevine. Nad njima se uzdiže zona atike i profilirani trokutasti, klasicistički zabat karakterističan za drugu četvrtinu 19. stoljeća, s grbom obitelji de Franceschi. Ona je rezultat nekoliko obnova; naime, iz razdoblja kada se počelo graditi glavno krilo u 18. stoljeću preostala je samo zidna masa, dok su ostali arhitektonski elementi poput kamenih prozora, portala i pilastara, postavljeni u klasicističkoj obnovi od 1843. do 1845. godine. Sva pročelja dobivaju novu dekoraciju od grube zrnate žbuke nešto prije 1873., kada se dograđuje istočno krilo s knjižnicom. Prozori i vrata glavnog i južnog pročelja na glavnom krilu imaju kamene okvire, mjestimično su profilirani te ukrašeni nadstrešnicama i klupčicama na konzolama. Puhmajer smatra da je ovakvo pročelje, oblikovano bez grube žbuke, moralo nastati u obnovi u 19. stoljeću, od 1843. do 1845. godine, kada se odvijaju radovi na fasadi, kao što je to bila ugradnja kamenih okvira prozora i vrata, pa i oslikavanje unutrašnjosti, na što upućuje više nalaza.⁷³

Jedan od konzervatorskih nalaza koji ukazuje na 19. stoljeće je zadebljanje pročeljnog zida na više mjesta, posljedica ugradnji kamenih i opečnih elemenata na pročelju. Još jedan dokaz su dva pilastra od opeke, za razliku od zida koji je od lomljenog kamena, dok su

⁷¹ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 20.-21.

⁷²MARIJAN BRADANOVIĆ, JUGO JAKOVČIĆ, RADOVAN OŠTRIĆ, (bilj.9), 95.

⁷³ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 26.-28.

postamenti i baze pilastara prislonjeni uz pročelje, što ukazuje na naknadnu ugradnju ovih elemenata. Nalazi poput drvene grede iznad kamenog prozora lijevo od ulaza u kapelu, umjesto slaganog kamena ili opeke, a koja se javlja i na višim etažama, zatim oblikovanje kapitela i baza pilastara, kamenih okvira vrata te istaknute prozorske klupčice, karakteristični su za Istru u 19. st, ali i općenito, raščlamba pilastrima i trokutni zabat na vrhu palače karakteristično je i primarno obilježje zrelog klasicizma.⁷⁴

Unutrašnjost palače

U palaču se ulazilo ulaznim predvorjem, smještenim po sredini glavnog krila zgrade. Prostorija je popločena kamenom, a na dva dijela dijele je dva stupa i dva polustupa toskanskog tipa. U predvorju se nalaze troja vrata. Na lijevoj i desnoj strani drvena vrata vode u bočne prostorije prizemlja, dok su središnja široka vrata omeđena dvama dorskim polustupovima te vode prema stubištu koje vodi na prvi kat. Strop je drven i oslikan tabulat. Drvena površina je podijeljena u jednake kvadrate u kojima se nalaze osmerokuti u čijem je središtu oslikani dekorativni motiv rozete. Sondiranjem tabulata otkrivena su dva dodatna starija dekorativna oslika s rozetama, veće kvalitete od današnjeg vidljivog sloja. Predvorje je moglo nastati u vrijeme klasicističke obnove palače u drugoj četvrtini 19. stoljeća, što se da zaključiti po tome što su tad izgrađena vrata koja vode prema stubištu, a koja su omeđena polustupovima koji su vjerojatno bili dio istog zahvata kada su nastali i drugi stupovi te tabulat, danas prekriven s tri sloja oslika.⁷⁵

Kao i predvorje, stubišni blok se također dograđuje prilikom obnove palače u drugoj četvrtini 19. stoljeća, kao dio sveobuhvatnog zahvata kojem je zgrada podvrgnuta i uslijed kojega je poprimila posve nov izgled. Glavno stubište je drveno, dvokrako, s podestima, smješteno oko praznog prostora, tzv. šuplje jezgre. Ograde stubišta su metalne s balustrama. Na zidovima stubišta prisutni su oslici koji su pratili rubove stropova, zidova i otvora. Na tom mjestu pronađena su tri sloja oslika, a najstariji bi mogao datirati iz prve polovine 19. st., kada je nastalo i samo stubište, a i zapisano je da ga je oslikao slikar Michele Urban u razdoblju od 1844. do 1845. godine. Oslikao je još nekoliko prostorija u palači.⁷⁶ Još jedna promjena u 19. stoljeću bili su oslici, koje je četrdesetih godina napravio isti majstor iz Pirana, za predvorje,

⁷⁴ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 28.

⁷⁵ Isto, 29.

⁷⁶ Isto

dvoranu, četiri sobe i stubište, a danas su oni većinom pod slojevima boje i žbuke s izuzecima nekih dijelova koji pokazuju detalje klasicističkih arhitektonskih *capriccia*.⁷⁷

Palača je u drugoj polovini 19. stoljeća dobila i knjižnicu koja se dograđuje uz prostor stubišta. Knjižnica se nalazila u prizemlju istočnog krila. Pod je bio od teraca sačinjenog od višebojnih kamenčića, dok je strop bio oslikan slikama koje su pronađene tijekom konzervatorskih istraživanja. Konzervatorsko-restauratorskim sondiranjem su otkriveni dijelovi lisnatih ornamenata i motiva svitka koji ukazuju da su to bili rubni ornamenti koji su pratili borduru stropa. Izgled unutrašnjosti na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće dobro nam predočuje fotografija iz tog vremena na kojoj se može vidjeti oslikani strop, police s knjigama uza zidove, središnji stol sa stolicama, a na stropu se nalazio veliki viseći luster. U 20. stoljeću ova reprezentativna prostorija potpuno je promijenila svoj izvorni izgled. Knjižnica je uništena, njezin fond je raznesen na razne strane, a prostorija je podijeljena na nekoliko dijelova koji su pretvoreni u stanove.⁷⁸

Glavni salon nalazi se na prvom katu i središnja je prostorija na strani zapadnog pročelja. U 18. i 19. stoljeću salon se protezao cijelom dubinom krila, danas je on podijeljen na tri manje prostorije. U njega se pristupalo kroz vrata sa stubišta, a vodio je u još četiri druge prostorije, po dvije s južne i sjeverne strane. Prirodno je svijetlo ulazilo kroz dva prozora na zapadnom pročelju. Prostorna organizacija ovakvog tipa nastala je u 18. stoljeću, kada se u zapisima prostorija salona, prema venecijanskoj tradiciji, naziva "portik".⁷⁹ Ovakav prostor je ostao neizmijenjen i u obnovama 19. stoljeća, kada je i obogaćen zidnim slikama. Sondiranjem zida pronađen je oslik koji prikazuje plohe bojene oker tonovima, koje oko otvora i uz rub stropa formiraju bordure s palmetama. Što se tiče dekorativnog slikarstva na sredini južnog zida pronađen je kružni amblem. Rađen je u *grisaille* tehnici koju karakterizira monokromija temeljena ne različitim tonovima sive boje,⁸⁰ a prikazuje rimsku vojnu kacigu. Središnji motiv okružen je prepletom akantovog lišća te lovorovim vijencem. Strop je bojan okerom, te ukrašen bordurama i geometrijskim te florealnim ornamentima kao što su akantusovo lišće, rozete, palme, isto tako rađeni u *grisaille* tehnici. Salon je oslikao spomenuti slikar Michele Urban u razdoblju od 1844. do 1845. godine, a naručitelj je bio sam

⁷⁷ MARIJAN BRADANOVIĆ, (bilj. 8), 173.

⁷⁸ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 32.

⁷⁹ Isto, 32.

⁸⁰ Grisaille, *Enciclopedia italiana*, <https://www.treccani.it/enciclopedia/grisaille/> posjećeno: (1.9.2020.)

Giorgio de Franceschi, o čemu svjedoče sačuvani računi iz fonda obitelji de Franceschi, danas u Državnom arhivu u Rijeci. Oslík salona bio je dio većeg projekta oslikavanja palače.⁸¹

Uz potvrdu autorstva, u računima se navodi da je Urban dobio zadatak oslikati prvi kat, drugi kat, kapelu, stepenište i predvorje, ali i bojanja elementa poput vrata i ograde, za što mu nije plaćeno samo u novcu nego i u naturi jer je od de Franceschija dobio i vino, drva i ulje kao dodatak zbog troška za boju i ostale potrepštine za izvođenje radova na stanciji.⁸² Uz sačuvane račune pronađena je i jedna skica za zidni oslik rađena olovkom, a prikazuje „dekorativnu shemu oslika s arhitektonskim elementima postolja i stupa te zidnim poljem ukrašenim vitičastim ornamentima koje je uokvireno praznim poljem ili ornamentima. Postoji mogućnost da su tako izgledali oslici salona, no to se još ne može sa sigurnošću tvrditi, s obzirom na to da su oni još prekriveni žbukom.

U prizemlju južnog krila nalazi se Kapela sv. Konstance čije je svetište nadsvođeno križnim svodom. Prvi puta javlja se u dokumentaciji 1791. godine, a svetište koje je dograđeno prisutno je na katastru 1818. pa tako Puhmajer smatra da je kapela vjerojatno bila uređena još u 18. stoljeću, na što upućuju njezini polulučni prozorski otvori koji čine rijetke ostatke kamene plastike izvorne, barokne faze gradnje.⁸³ U niši nekadašnjih vrata prema predvorju nalazi se dvokrilni sakristijski ormar koji je vjerojatno napravljen u vrijeme uređenja kapele, čija su vrata flankirana pilastrima, iznad kojih se nalazi vijenac s ogradom na kojoj se nalazi slika na dasci ovalnog oblika s prikazom Svetog Jurja kako ubija zmaja. U svetištu se također nalazi i oltar sv. Konstance. Na oltaru se izmjenjuju svijetle i tamne mramorne površine, u središtu je pala s prikazom Marijina Uznesenja, a oltar flankiraju dvije mramorne biste svetog Josipa i Djevice Marije koje se datiraju u 18. stoljeće. Moguće je da je njihov autor Giuseppe Torretti, talijanski kipar koji je djelovao u Veneciji.⁸⁴ Oltar se po stilskim obilježjima datira u kraj 18. ili prvu polovinu 19. st. Od vrijednih umjetnina na zidu kapele nalazi se slika napravljena tehnikom ulja na platnu, a prikazuje sv. Luciju te datira u 17. stoljeće, no o njoj se ne zna mnogo.⁸⁵

⁸¹ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 33.

⁸² Državni arhiv u Rijeci, fond obitelji de Franceschi, Seget, kut. 11, spis 2632, Računi slikara Michelea Urbana za izvedene slikarske radove u kući u Segetu. 1844.- 1845.

⁸³ MARIJAN BRADANOVIĆ, (bilj. 8), 173.

⁸⁴ D. TULIĆ, u: P. MARKOVIĆ, I. MATEJČIĆ, D. TULIĆ, *Umjetnička baština istarske crkve 2. Kiparstvo od 14. do 18. stoljeća*, Pula, 2017., 343.-344.

⁸⁵ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 37.

Gospodarske zgrade

Kao što to i priliči jednoj istarskoj ladanjskoj rezidenciji ovako impozantnih dimenzija, uz nju su se pružali nizovi gospodarskih zgrada. Jedna od gospodarskih zgrada pokraj glavne palače je takozvana sjeverna konoba, za čiju se funkciju zna zbog popisa dobara iz 1843. gdje se navodi da se radi o konobi sa žitnicom. To je pravokutna jednokatna zgrada na sjevernoj strani pristupnog dvorišta. Pročelja ove jednostavne građevine raščlanjena su manjim kvadratnim prozorima u prizemlju, dok su na katu pravokutni prozori veći. Osim toga na njezinoj južnoj strani se nalazi krovna kućica sa zabatom u kojem je sunčani sat. Ova se građevina prvi puta javlja na katastarskoj karti 1818. godine, pa je stoga moguće da je sagrađena u 18. stoljeću, u vrijeme kada je izgrađena prvotna stancija. Godine 1865. se navodi da je uz nju kuća za ptice u obliku tornja prislonjenog uz južno pročelje konobe. Konoba i golubinjak koji je služio za uzgoj ptica nisu nastale istovremeno, ali obje pripadaju 18. stoljeću. No ono što je zanimljivo za jedan golubinjak jest njegovo karakteristično krunište na vrhu zgrade čime podsjeća na srednjovjekovne kule. Stilski nas to upućuje na pojavu ranog historicizma u gospodarskoj arhitekturi istarskoga ladanja.

Južna konoba, zvana još i „stara konoba“ upravo zbog toga što je nešto starija od sjeverne, izdužena je jednokatna zgrada smještena na južnoj strani dvorišta. Ima nizove manjih prozora, te dvokrilna vrata na sredini svakog pročelja. Pored južne konobe nalaze se kolonske kuće te nekoliko manjih objekata za domaće životinje. Ovaj sklop je danas u lošem stanju, s urušenim krovom te napušten.⁸⁶

De Franceschi dobivaju dozvolu za otvaranje uljare na obiteljskom posjedu, a sagrađena je u prvoj polovini 19. stoljeća kada se djelatnost obitelji preusmjerila na maslinarstvo, kao dio razvitka koje je njihovo imanje tada doživjelo.⁸⁷ Godina 1841. urezana je na kamenu u uljari pa se smatra kako je to moguće vrijeme njezinog nastanka. U unutrašnjosti su se nalazila dva mlinska kola za masline. To je bila zgrada s prizemljem, građena od kamene grade, s nekoliko prozora na istočnoj i zapadnoj strani. U 21. stoljeću prostor nekadašnje uljare je promijenio namjenu postajući stambeni objekt, prilikom čega je došlo do potpunog preoblikovanja i podizanja kata. Još jedna gospodarska zgrada na segetskom imanju je bila takozvana velika staja, jednokatna građevina pravokutnog tlocrta, smještena na južnom dijelu imanja. Na sjevernom pročelju je ulaz za životinje, dok su na

⁸⁶ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 37.-38.

⁸⁷ MARIJAN BRADANOVIĆ, (bilj. 8), 173.

prizemlju zapadnog pročelja troja vrata između kojih su po dva kvadratna prozora te veći pravokutni na prvome katu koji je vjerojatno služio kao sjenik. Za ovu je građevinu ostao sačuvan ugovor o gradnji iz kojeg doznajemo da ju je sazio Antonio Lenarduzzi iz Umaga 1832. godine, kao i njezinu namjenu koja je bila za smještaj volova, krava i konja. U katastar je ucrtana 1839. godine.

Nadalje, tu je i sušara, kamena zgrada na jugoistočnom dijelu stancije, koja je izvorno bila pravokutnog tlocrta te je posjedovala velike lučne otvore koji se danas ne vide jer su zazidani. Za vrijeme 19. stoljeća tu se nalazila manja zgrada, možda napravljena od drva, ili jednostavno sjenik. Ona koju vidimo danas je sagrađena otprilike u prvoj polovini 20. stoljeća, ali postoji mogućnost da je izvorni objekt proširen u veći. U novije vrijeme je uz samu građevinu prigraden novi objekt gospodarske funkcije od opeke. Južno od palače nalazila se kolnica. To je veća građevina sa širokim lučnim otvorima za ulaz kola i kočija. Danas središnji i južni dijelovi kolnice imaju stambenu funkciju. Sjeverni dio je urušen, a istu sudbinu su doživjeli stan kočijaša i kolonske kuće koje su se uz nju prislanjale.

Kako se radilo o velikoj stanciji, bilo je uobičajeno da takav posjed ima i kuće za stanovanje kolona, tj. napoličara koji su radili na imanju. Napoličarske kuće se nalaze na više mjesta u sklopu stancije. Raspoređene su duž ceste u sjeveroistočnom dijelu sklopa, te prislonjene uz zgradu južne konobe u jugozapadnom dijelu. Većinom su to niske, jednostavne, kamene strukture od kojih su danas neke obnovljene za stanovanje, a neke izvan funkcije.⁸⁸

Još uvijek je nepoznato kada je palača poprimila novi, klasicistički redizajn, ali moguće da se ne radi o ranom klasicizmu snažno prisutnom u Istri, iz kruga koji su formirali Pietro Nobile i njegovi učenici.⁸⁹ Jedini izvorno barokni elementi dekorativne arhitektonske plastike u okolišu palače koji su prisutni i danas su krunište vodospreme, dva portala stražnjeg dvorišta te kolni ulaz u ogradnom zidu vrta ispred glavnog pročelja i spomenuta kapela.⁹⁰

Paladijanizam na Stanciji de Franceschi

Palača i njezino pročelje u Segetu nastali su u drugoj četvrtini 19. stoljeća te je njihovo oblikovanje zasigurno nadahnuto paladijevskim utjecajima. Ova palača nije zaseban primjer na ovom području budući da je tijekom čitavoga novog vijeka u ladanjskoj arhitekturi na

⁸⁸ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 38-41

⁸⁹ MARIJAN BRADANOVIĆ, (bilj. 8), 173.

⁹⁰ M. BRADANOVIĆ, (bilj. 79.), 130.

prostoru sjevernog Jadrana bila prisutna klasicistička struja koja se naziva paladijanizam.⁹¹ To je stil u arhitekturi zasnovan na utjecaju spisa i arhitektonskih realizacija humanista i teoretičara iz Vicenze, Andree Palladia (1508.–1580.), zasigurno jednog od najvećih i najutjecajnijih arhitekata europskih arhitekata kasnog 16. stoljeća. Palladio je smatrao da arhitekturom treba upravljati razum i principi klasične antike. Ovaj stil izražava racionalnost u svojoj jasnoći, uređenosti i simetriji, dok također odaje počast antici u korištenju klasičnih oblika i ukrasnih motiva.⁹² U Italiji se kontinuitet Palladijevih ideja nalazi kroz cijelo 16. i 17. stoljeće. Osobito doživljavaju procvat s jačanjem klasicizma u 18. i 19. stoljeću. Temelj Palladijeva stila bila je rimska arhitektura, a upravo su pročelja raščlanjena pilastrima i stupovima te trokutni zabat na vrhu karakteristika njegove arhitekture i one kasnije, koja se na nju ugledala. Ovakvo arhitektonsko rješenje najviše će dolaziti do izražaja tijekom 17. i 18. stoljeća, a posebice jačanjem klasicizma kada se javljaju brojne varijacije i interpretacije. U Istri je ovaj novi umjetnički ukus relativno brzo usvojen ponajprije zbog blizine Venecije, odnosno dolaska arhitekata kao što su Giovanni Scalfarotto, Giorgio Massari, Bernardino Maccaruzzi,⁹³ no što se tiče graditelja istarske ladanjske arhitekture 18. stoljeća, oni su nam još uvijek nepoznati.

Mletačka Republika je 1797. godine prestala postojati. Krajem 18. stoljeća počinje se osjećati stagnacija, a Furlanija za to vrijeme doživljava uspon trgovine. Još izrazitije to možemo pratiti u Trstu koji je bio najveća Jadranska luka i najveći grad Austrijskog primorja. U Trstu se tijekom prve polovine 19. stoljeća mnogo gradilo, a svjedoci tog vremena su brojne klasicističke zgrade dekorirane paladijevskim elementima. Ovaj razvoj područja u neposrednoj blizini Istre pogoduje jačanju furlanskog i tršćanskog utjecaja na poluotoku, stoga se prvi snažni odraz klasicističkog stila pa i paladijanizma na istarskom ladanju javljaju tek na prijelazu u 19. stoljeće. Istarska ladanjska građevina na kojoj su potpuno utjelovljeni elementi Palladijeve arhitekture je imponantna vila Sveti Ivan od Šterne u blizini Baderne. Građena je za porečku obitelj Polesini 1802. godine. Građevina ima trijem koji nose stupovi, trokutni zabat i jedno bočno krilo, što je referenca na Palladijeve *barchesse*, tj. gospodarska krila za skladištenje proizvoda. Vila obitelji Polesini u svojem je klasicističkom i paladijevskom rješenju jedinstvena na području Istre. Palača u Segetu može se usporediti sa onom Grisonijeve stancije u Dajli, ponajprije po paladijevskom duhu pročelja, no svejedno su

⁹¹ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 43.

⁹² The Editors of Encyclopaedia Britannica, *Palladianism*, Encyclopaedia Britannica, objavljeno 1.5.2017., URL: <https://www.britannica.com/art/Palladianism>, pristupljeno: 10.11.2020.

⁹³PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 45.

one realizirane na različite načine; u Dajli su prisutna tri rizalita s jonskim pilastrima na katovima, dok je u Segetu prisutan jedan rizalit omeđen s dva impozantna toskanska pilastra. Paladijanizam na ladanjskoj arhitekturi na području Bujštine može se još vidjeti na palači Gabrielli u Volpariji, čiji je rizalit na prvom katu raščlanjen s tri lučna otvora i sa trokutastim zabatom na vrhu. Palače sa sličnim rješenjima pročelja mogu se vidjeti u Furlaniji i u Trstu. Radi se o vilama s plitkim rizalitom omeđenim pilastrima koje zaključuje trokutni zabat, primjerice vila Elodia u Trivignano Udinese, vila de Concina u San Daniele di Friuli koja podsjeća na segetsku osim što prva ima ložu. U Trstu valja spomenuti vilu Necker iz 18. stoljeća, iznad čijeg se rizalita izdiže veliki trokutni zabat s polukružno klasicističkom altanom.⁹⁴

5.2. Stancija grofova Rigo u Karpinjanu

Na drugoj stani novigradskog zaljeva nalazi se Karpinjan. Stanovništvo ovog malog naselja u sklopu Novigrada tradicionalno se bavilo poljodjelstvom, stočarstvom i ribarstvom, a turistički se počelo razvijati 1960-ih godina kada je započela izgradnja mnogobrojnih kuća za odmor te se od tada stanovništvo sve više okreće turizmu.⁹⁵ Iza karpinjanske plaže i njezinih borova smještena je ladanjska palača Rigo, okružena poljima i šumom. U njezinoj blizini se nekada nalazila i crkvice sv. Lucije. O kontinuitetu življenja na tom području govori nam pronalazak ostataka antičke vile u obližnjoj uvali, jedne u nizu pronađenih na priobalju Bujštine. U 17. stoljeću Karpinjan je bio poznat kao Carpenedo, a oba toponima proizlaze od graba (*Carpinus Betulus*).⁹⁶ Alberi pri opisu Karpinjana uz antičke ostatke spominje da se tamo nalazio jedan bunar koji je mještanima služio za opskrbu vodom.⁹⁷

Obitelj Rigo bila je izvorno novigradsko plemstvo, a od 1743. godine nose grofovska odličja. Dugi niz godina bili su na visokim pozicijama i obavljali najvažnije javne funkcije u gradu. Kao dokaz njihove važnosti i uloge koju su ovdje imali je i izgradnja nove raskošne gradske palače Rigo 1770. godine, čije je pročelje raščlanjeno francuskim prozorskim

⁹⁴ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 43.-48.

⁹⁵ ROBERT MATIJAŠIĆ, Karpinjan, u: *Istarska enciklopedija*, (ur.) Miroslav Bertosa, Robert Matijašić, Zagreb, 2005., 373.-374.

⁹⁶ DARIO ALBERI, (bilj. 6), 1073.

⁹⁷ Isto

otvorima dekoriranim girlandama na parapetima.⁹⁸ Knez Carlo Rigo, koji je bio sin Giandomenica Riga i venecijanske pjesnikinje i slikarice Marije Giovanne Marcello, dao je sagraditi i ladanjsku palaču u Karpinjanu, a arhitektonsko rješenje primijenjeno na palači primjer je istarskih ladanjskih vila građenih u drugoj polovini settecenta. Dario Alberi navodi 1760.⁹⁹ kao godinu nastanka palače, dok se u drugim izvorima može naići na 1762.¹⁰⁰ kao godina izgradnje, no Bradanović upozorava na natpis koji se pruža na dovratniku jednog od pobočnih kolnih portala u ogradnom zidu na kojemu je zapisana 1750. godina (*Comes Carolus Rigo ordinavit anno salutis nostrae MDCCL*).¹⁰¹

Ispred središnje zgrade koja je imala stambenu ulogu, nalazile su se vodosprema, dvije štale i unutarne gospodarsko dvorište omeđeno zidom s nadstrešnicama. Do pregradnje je došlo između dva svjetska rata, kada je uz sjeverni rub dvorišta izgrađena moderna štala od armiranog betona sa silosima. Tlocrt središnje zgrade vrlo je jednostavan: sadrži središnji, reprezentativni stambeni dio te stražnji rizalit s glavnom konobom, kuhinjom i prostorijama za posluhu.¹⁰²

Oblikovanje glavnog pročelja karakteriziraju povijene linije na njegovom samom vrhu. Središnja os naglašena je francuskim otvorima lučnog oblika ukrašenih vegetabilnim ornamentima i balustrama, dok su u prizemlju i potkrovlju prozori manji i bez dekoracija. Plitke lezene izvedene u žbuci nalaze se na uglovima. Glavni ulaz, odnosno portal, jednostavni je pravokutni otvor okružen profiliranim vijencem, na čijem se nadvratniku nalazi obiteljski grb jednostavnog motiva sa dva cvijeta. Gornji dio fasade ističe izgled ove grofovske palače. Na krajevima zakrivljenih linija atike nalaze se volute od žbuke, dok je u središtu smješten okrugli, kameni sunčani sat. Na samom vrhu i s obje strane kompozicije bili su smješteni akroteriji. Danas su oni uklonjeni zbog opasnosti od urušavanja a središnji s prikazom patuljastog lika kovrčave kose koji svira lutnju deponiran je u novigradskom muzeju. Bočna pročelja su jednostavnije riješena. Raščlanjena su samo otvorima s jednostavnom kamenom profilacijom. Pomoćne prostorije imale su poseban dvorišni ulaz s dvokrakim pristupnim stubištem iz unutarnjeg dvorišta. Na začelju se ističu takozvani "venecijanski" dimnjaci. Marijan Bradanović navodi da je pod ulaznog prostora sačinjen od kamenih ploča velikih dimenzija, uobičajeno za prostor Bujštine. Ziđe i ožbukani strop koji je

⁹⁸ KATARINA HORVAT-LEVAJ, (bilj. 43), 654.

⁹⁹ Isto

¹⁰⁰ (ur.) DRAGOVAN ŠEPIĆ, (bilj.3), 350-351.

¹⁰¹ MARIJAN BRADANOVIĆ, *Stancija grofova Rigo u Karpinjanu pokraj Novigrada*. U: Zihner, J. (ur.) Novigrad - Cittanova: 599-1999. zbornik radova., 2002, 131.

¹⁰² M. BRADANOVIĆ, (bilj. 101), 128.

napravljen od drvenih letvica, odnosno "štuketa", prekriveni su vapnenim slojevima ispod kojih se naziru dijelovi slikarskih dekoracija koje čine geometrijski i vegetabilni motivi. Predvorje vodi u bočne kantine, a kroz lučni otvor se dolazi do drvenog stubišta koje vodi na kat gdje se nalazi više soba te salon. Prostorije na katovima pretrpjele su određene adaptacije i pregradnje, no unatoč tome sačuvana je temeljna koncepcija reprezentativnih salona orijentiranih prema jugu i manjih prostorija orijentiranih prema sjeveru. Na drugom katu, strop središnjeg salona krase sačuvana štuko-dekoracija, o kojoj se ne zna mnogo, a danas je u lošem stanju. Radi se o alegorijskom prikazu na kojem su glazbeni instrumenti i težački alati uokvireni kartušama i vegetabilnim ornamentom.¹⁰³ Govoreći o razdoblju njihovog nastanka, oni stilski odgovaraju razdoblju druge polovine 18. stoljeća. Današnje stanje štukatura je loše zbog neprofesionalnih restauratorskih pokušaja stanara. Usprkos pregradnjama očuvana je izvornost zgrade, npr. portali i druga arhitektonska plastika. No to nije bio slučaj s izvornim pokućstvom.¹⁰⁴

S bočnih strana palače nalaze se štale, jedna od njih je ostala intakno sačuvana. Druga je prilagođena za stanovanje. Oba pročelja štala izgledaju poput umanjenih varijanti glavnog pročelja palače; sa zabatom, atikama i akroterijima, čak i lažnim, slijepim prozorskim otvorima. Ove tri građevine povezuje ogradni zid na kojemu se sa svake strane današnje stambene zgrade nalaze otvori, stoga zajedno s glavnim pročeljem stambene zgrade, žbukanim ogradnim zidom i dvama kolnim otvorima, kompleks dominira ravnicom na kojoj se nalazi. Zasiurno je ova ladanjska cjelina nekada dominirala u vizurama iz pravca Novigrada, preko puta zaljeva, no danas je taj pogled ograničen zbog drveća koje je naknadno posađeno uz more.

Na području sjevernog Jadrana tijekom 18. stoljeća ovakva arhitektonska rješenja i kulisna pročelja nisu bila rijetka, ali svakako manje zastupljena u ladanjskoj arhitekturi nego u gradovima na stambenim ili javnim građevinama. Ovakav tip kompleksa okružen zidom te gospodarskim zgradama koje flankiraju reprezentativnu stambenu ispred koje je dvorište možemo vidjeti i u Segetu, dok se sličnost u raščlambi pročelja vidi na stanciji u obližnjoj Dajli, na nekim bujskim gradskim palačama, pa i na krajnjem sjeveru Istre, u Kopru. Po arhitektonskim i stilskim rješenjima palače Rigo može se zaključiti da su ona nastala pod utjecajem kulturnog kruga u čijem su se središtu nalazili Kopar i Piran, a zasigurno ga je

¹⁰³ M. BRADANOVIĆ, (bilj.101), 129.-130.

¹⁰⁴ M. BRADANOVIĆ, (bilj. 8), 171.

definirala i neposredna blizina Venecije.¹⁰⁵ Stancija je trenutno naseljena, a njezini se stanari, kako piše Bradanović, odnose relativno korektno prema ovoj povijesnoj građevini. Na raznim se fotografijama stambene palače može primijetiti njezina trošnost. Uz pomoć fotografija lako je razlučiti nestale detalje izvornih struktura iz razdoblja 18. stoljeća. Sanacijski radovi provedeni na vanjštini svode se na urgentne zahvate sa svrhom zaustavljanja daljnjih oštećenja.

5.3. Dajla

U blizini Novigrada, u uvali sjevernije od spomenutog Karpinjana, smješteno je naselje Dajla. U uvali je nekad bila luka, kojom se koristilo stanovništvo Dajle, Karigadora i Brtonigle, a koje se pretežito bavilo poljodjelstvom; vinarstvom, maslinarstvom, ribarstvom. Luka je služila za izvoz vina, ulja, povrća pa i kamena za Veneciju, Trst, i Furlaniju.¹⁰⁶ Stanovništvo se u novije doba bavi i turizmom, pa su tako danas u naselju pretežito obiteljske kuće i kuće za odmor, restorani i kampovi. U ovom malom priobalnom mjestu nalazi se jedan od najvećih i najznačajnijih ladanjsko-gospodarskih arhitektonskih kompleksa u Istri, izrazito bogate povijesti i nevjerojatnog kontinuiteta života. Sa svojim položajem uz more i s pročeljem palače okrenutim prema molu Dajla odmah daje do znanja da je projekt zamišljen kao prebivalište grofova. Međutim, njezin položaj je i od ekonomske važnosti, s obzirom na to da je pored nje luka preko koje je bilo moguće izvoziti poljoprivredne proizvode. Dajla se po svom aspektu i funkciji nameće ne samo kao gospodarski kompleks nego i ljetna rezidencija plemića te pravi barokni dvorac.¹⁰⁷

Razvoj i arhitektura kompleksa u Dajli

Ukratko ćemo opisati što se s Dajlom zbivalo prije velikog arhitektonskog zahvata koji se ovdje odvijao od druge polovine 18. stoljeća. Prvotni arhitektonski kompleks, vjerojatno rustička vila ovdje se prostirao već u antici. Ostaci više takvih antičkih ladanjskih cjelina, natpisa i grobova koji su ovdje nađeni svjedoče o kontinuitetu naseljenosti šireg područja. U 6. stoljeću u Dajli je izgrađena ranokršćanska crkva od koje je ostao podni mozaik, a ona je

¹⁰⁵ M. BRADANOVIĆ, (bilj.101),130.

¹⁰⁶ DARIO ALBERI, (bilj. 6), 1096.

¹⁰⁷ RADMILA MATEJČIĆ, *Le caratteristiche fondamentali dell'architettura dell'istria nei secoli XVII e XVIII*, 245.

vjerojatno nastala na ostacima nekadašnje *ville rustice*¹⁰⁸. U istom je stoljeću ondje postojao samostan, a približno u 9. st. i benediktinski cenobij.¹⁰⁹ Iz ranog srednjeg vijeka pronađeni su fragmenti oltarne pregrade i fragment pilastra ili vijenca pluteja koje je barokni zidar ukomponirao u pročelje nekadašnje kapelanove kuće, a koja se nalazi s lijeve strane palače, pa su tako ostali djelomično vidljivi. Bradanović smatra da je stara crkva porušena neposredno prije početka izgradnje nove, 1775. godine, da bi se njezin materijal onda mogao koristiti u izgradnji ostalih zgrada na posjedu.¹¹⁰

Godine 1028. posjed je dobio akvilejski patrijarh, a mjesto se spominje kao Ayla.¹¹¹ U 13. stoljeću samostan je iz nepoznatih razloga napušten, pa je zatim prešao u posjed novigradskih biskupa, nakon čega 1273. godine biskup Nikola predaje Dajlu plemićkoj obitelji Sabini iz Kopra. Sabini su na ladanjskom posjedu, točnije na mjestu gdje se nalazio benediktinski samostan, izgradili utvrđeni ljetnikovac.¹¹² I biskup Tommasini opisujući istarska mjesta spominje u Dajli feud obitelji Sabini koji su tada bili vlasnici ladanjskog dvora.¹¹³ Riječ je o kompleksu koji je kasnije porušen i inkorporiran u kasniju arhitekturu te o njemu nema mnogo informacija. Zanimljivo je kako njegov šturi opis dolazi od kasnijeg vlasnika Grisonija koji ga je porušio, opisujući ga kao „neuglednu kuću s dvorištem okruženim zidinama s malim ugaonim kulama“¹¹⁴. Ta građevina čije će mjesto kasnije zauzeti klasicistička zgrada, nazivala se kaštelom. Kaštel je bio središte posjeda, no s vremenom je napušten. Godine 1775. dolazi u vlasništvo koparske obitelji Grisoni. Grisoni su u drugoj polovici 18. stoljeća pokrenuli opsežni projekt obnove te su izgradili novi kompleks palače i gospodarskog prostora s perivojem u sredini, a u obnovu je uključeno i pristanište.

Godina 1775. navodi se kao početak realizacije kasnobaroknog dijela projekta. To je godina kada je grof Grisoni dao sagraditi dvije zgrade orijentirane prema moru, a koje dužinom zatvaraju dvorište kojem se pristupa kroz kolni portal flankiran pilastrima.¹¹⁵ Na zaglavnom kamenu nekadašnjeg zapadnog, kolnog ulaza u dvorište uklesana je 1779. godina, što nam govori da je gradnja potrajala, s obzirom na to da se radilo o opsežnom zahvatu.

¹⁰⁸ MARIJAN BRADANOVIĆ, *Problemi zaštite ladanjske arhitekture – primjer Dajle*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Posjećeno: 12.9.2020., <https://dijalozisbastinom.wixsite.com/dijalozi/bradanovic-dajla>

¹⁰⁹ ROBERT MATIJAŠIĆ, Dajla, u: *Istarska enciklopedija*, (ur.) Miroslav Bertoša, Robert Matijašić, Zagreb, 2005., 168.

¹¹⁰ M. BRADANOVIĆ, J. JAKOVČIĆ, R. OŠTRIĆ, (bilj. 9), 83.

¹¹¹ ROBERT MATIJAŠIĆ, Dajla, u: *Istarska enciklopedija*, (ur.) Miroslav Bertoša, Robert Matijašić, Zagreb, 2005., 168.

¹¹² Isto

¹¹³ GIACOMO FILIPPO TOMMASINI, (bilj 7.), 259.

¹¹⁴ M. BRADANOVIĆ, J. JAKOVČIĆ, R. OŠTRIĆ (bilj. 9.), 84.

¹¹⁵ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 5), 409.

Ostao je zapis Francesca Grisonija da je prije gradnje porušena stara crkva, kao i neke kuće, a nova je crkva sv. Ivana Krstitelja posvećena 1783. godine. Crkva je pravokutnog tlocrta, trobrodna, s pročeljem usmjerenim prema dvorištu. Brodovi su odijeljeni ožbukanim zidanim stupcima, koji su napravljeni po uzoru na novigradsku katedralu. Svetište je naglašeno kupolom s lanternom, a crkva ima i transept vidljiv u tlocrtu i na vanjštini. Bočne brodove krasi plitke niše upisane u zid pročelja. U drugoj polovici 19. stoljeća crkva je proširena. Godine 1867. prigradena je polukružna, opisana apsida i sakristija na zapadu crkve, a 1891. zvonik uz pročelje, dok su u unutrašnjosti izvedeni radovi na koru za orgulje, a na izvorne su strukture aplicirani historicistički dodaci.

Nasuprot crkve nalazi se kapelanova kuća kulisnog glavnog pročelja. Ono što se odmah primjećuje jesu njihova gotovo identična pročelja. Nad vijencem kapelanove kuće, kojeg nose pilastri, uzdiže se segmentna atika povijenih krila u čijem je središtu kameni sat, a cijelinu su zaključivala tri akroterija od kojih je danas ostao samo središnji. Za razliku od crkve sv. Ivana kojoj je relativno nedavno obnovljena fasada pa je ona sada žute boje sa bijelim pilastrima, vijencem te okvirima prozora i vrata, kapelanova kuća je u puno lošijem stanju. U prizemlju su se nalazili podrumi, a iz predvorja na prvi kat vodi drveno stubište. Kulisno pročelje crkve krasi tri pilastra, dok zadnji pilastar zamjenjuje rubni ukras zvonika koji je spojen sa crkvom. Na crkvi je u središtu atike smješten kružni medaljon s reljefnim križem. Zatvorena su dva prozorska otvora u središnjoj osi no to su recentni zahvati. Važno je istaknuti da se zamjećuju sličnosti pročelja crkve i kapelanove kuće s pročeljem karpinjanske palače. Naime, pročelja su kulisno oblikovana, atike su povijenih završetaka a vrh im krasi akroteriji. No na građevinama u Dajli pročelja su podijeljena pilastrima, dok u Karpinjanu to nije slučaj.

Osim ovih značajnijih građevina, gospodarsku cjelinu čine i jednostavnije, jednokatne zgrade, čije su fasade raščlanjene pravokutnim prozorskim otvorima, plitkim pilastrima te s po tri polukružna portala, klesana plitkom rustikom i u zaglavlju ukrašena vegetabilnim reljefom. Sa zapadne strane dvorišta koje omeđuju, jedan se krak zgrade pruža uz more, a drugi prema unutrašnjosti tvoreći oblik slova L. Fasada završava pravokutnom atikom, dok konstrukcija počiva na kamenim, isklesanim bazama čime podsjeća na fortifikacijsku gradnju. Zgrada sučelice njoj napravljena je po istom principu. Uzdužni krajevi ovih cjelina spojeni su sa crkvom i stanom kapelana. Najistočnija građevina ladanjskog kompleksa u Dajli je katnica uz more. Podignuta je početkom 19. stoljeća, pročelje joj krasi lučni portal, a na središtu pročelja klasicistički naglašeni trokutasti zabat. Osim navedenih arhitektonskih elemenata,

pročelje nema dodatnih ukrasa. Sa stražnje strane palače, na jugoistoku kompleksa, nalazi se sklop zgrada koji je danas u ruševnom stanju. Taj dio sagrađen je prije 1820. godine jer je ucrtan u katastarskom planu iz iste godine.¹¹⁶

Glavna stambena palača

Prijelaz iz 18. u 19. stoljeće za istarsko je plemstvo bio osobito težak, jer ono proživljava veliku krizu kao posljedicu pada Serenissime i prodiranja revolucionarnih ideja u vrijeme dolaska Napoleonovih trupa. Unatoč tome, neke koparske obitelji, među njima i Grisoni, odlučuju obogatiti svoje ladanjske posjede gradnjom monumentalnih sklopova.¹¹⁷ Do pune realizacije projekta dolazi tek po stabilizaciji stanja nakon napoleonskih ratova.

Dijelovi izvornog sklopa srušeni su 1830. godine a dijelovi inkorporirani u novogradnju. Projekt nove palače realizirao je Francesco Bracciadoro iz Kopra koji je, kako misle Bradanović, Jakovčić i Oštrić, radio prema ranijim projektima francuskog arhitekta Gabriela Le Terrier de Manetotea s kraja 18. stoljeća u klasicističkom stilu¹¹⁸. Zsigurno je podrijetlo ovog francuskog arhitekta utjecalo na izgled klasicističke stambene zgrade. De Manetot je došao iz Francuske i u sjevernoj Istri djelovao krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Poznato je da je osim Dajle bio zaslužan za preuređenje vile Gravisi-Barbabanca u Sv. Tomažu pokraj Kopra (San Tomà), u koju ulaže markiz Girolamo Gravisi. J. Gudelj u svom članku *Turanj pod Labinom i Sveti Ivan od Šterne - dva primjera istarskog ladanja* navodi još dva njegova nerealizirana projekta; jedan vezan za obitelj Caiselli, za koje 1799. projektira vilu u Percotu blizu Udina te preuređenje pročelja palače u Udinama (prije 1804.). Godine 1809. Gabriel Le Terrier de Manetot, proslavljen kao general Montechiaro, pobunio se protiv Francuza u francusko-austrijskom ratu, a pothvat završava njegovim strijeljanjem u Trstu u dobi od samo 44 godine.¹¹⁹

Kao što je već rečeno, palača je nastala pregradnjom utvrđene ladanjske kuće, koja je vjerojatno sagrađena na mjestu utvrđenog benediktinskog samostana. Ovim opsežnim i kompleksnim pothvatom građevina poprima oblik neoklasicističke palače okrenute prema moru. U članku Bradanovića, Jakovčića i Oštrića opisuju se nacrti pregradnje glavne palače iz

¹¹⁶ M. BRADANOVIĆ, J. JAKOVČIĆ, R. OŠTRIĆ, (bilj. 9), 83.

¹¹⁷ JASENKA GUDELJ, *Turanj pod Labinom i Sveti Ivan od Šterne – dva primjera istarskog ladanja*, u: *Kultura ladanja*, (ur.) N. Grujić, Zagreb, 2006., 186.

¹¹⁸ M. BRADANOVIĆ, J. JAKOVČIĆ, R. OŠTRIĆ, (bilj. 9), 81.

¹¹⁹ JASENKA GUDELJ (bilj. 117.) 186.

koparskog arhiva, iz kojih se vidi odnos prigradenih i izvornih dijelova palače u njezinoj konstrukciji. Od značajnijih preinaka ovog pothvata u članku se navodi: „prigradnja zapadnoga krila, niz prostorija uzduž dotadašnjega južnoga, dvorišnoga pročelja, trijem prislonjen uz južni zid dvorišta orijentiranoga prema unutrašnjosti kopna i toranj sa stubištem.“¹²⁰ Stubište je od nacрта do finalnog produkta doživjelo više izmjena, od smještaja do oblikovanja. Prema projektu iz koparskog arhiva, bila su predviđena dva paralelna stubišta različite veličine, koja su trebala biti zasebne cjeline, povezane s palačom samo otvorima. Jedno reprezentativno stubište, osvijetljeno parovima većih prozora na svakom katu, a drugo manje za posluđu, osvijetljeno jednom osi manjih prozora. Pomoćno stubište je na kraju smješteno između prvog i drugog kata, a ne od prizemlja do potkrovlja, i to na zapadnom krilu.

Bracciadorovo pročelje koje je izveo ističe se trokutnim zabatom koji podupiru četiri jonska pilastra, a koji se ne protežu od prizemlja već počivaju na vijencu između prizemlja i prvog kata. Još dva pilastra flankiraju istočne i zapadne krajeve pročelja. Pristup palači omogućuju četiri portala, od toga su tri izvorna, a jedan je naknadno probijen na mjestu jednog prozorskog otvora, između kojih se nižu prozori. Na prvom katu prozorski su otvori veći, ukrašeni vijencima u formi segmentnih lukova čija je unutrašnjost ukrašena vegetabilnim ornamentom, a balkon s izvornom neoklasicističkom ogradom repetitivnih geometrijskih forma podupiru konzole. Prozori drugog kata opet su drugačiji u odnosu na prizemlje i prvi kat, tako što su im podanci ukrašeni konzolama. Konačno, trabeaciju ukrašavaju zupci, sam vrh akroteriji u obliku vaza ukrašeni raznim ornamentima poput voluta, i meandara.¹²¹

Novije zapadno pročelje mnogo je jednostavnije u svojoj dekoraciji. Raščlanjeno je prozorskim otvorima bez segmentnih lukova. Na začelju se nalazi toranj koji raščlanjuje šest prozorskih otvora, a vidljiv je i sa prednje strane palače, Na vrhu tornja je vidikovac svoden šiljasto-bačvastim svodom koji krune akroteriji. S vidikovca su vlasnici imanja promatrali svoj posjed i more kojim se odvijao pomorski promet s Trstom.¹²² U Pokrajinskom arhivu Koper uz Manetoteove projekte Grisonijeve palače nalaze se i nerealizirani projekti zvjezdarnice, odnosno osmatračnice. U konzervatorskoj podlozi revitalizacije iz Pulskog Konzervatorskog odjela navodi se da je mogući autor projekta također francuz Gabriel Le Terrier du Manetote. Sa projekta se može vidjeti da je iznad realiziranog tornja trebao biti

¹²⁰ M. BRADANOVIĆ, J. JAKOVČIĆ, R. OŠTRIĆ, (bilj.9), 88.

¹²¹ M. BRADANOVIĆ, J. JAKOVČIĆ, R. OŠTRIĆ, (bilj. 9), 92.

¹²² M. BRADANOVIĆ, J. JAKOVČIĆ, R. OŠTRIĆ, (bilj. 9) 95.

podignut još jedan dio od kojeg su sjeverna i južna strana raščlanjene sa tri polukružna prozora, dok su iznad njih još tri veća prozora pravokutnog oblika između kojih se nalaze dva dorska polustupa. Osmatračnica završava vijencem i kupolom na kojoj se nalazi lanterna. O tome zašto toranj nije realiziran onako kako je zamišljen u nacrtima možemo nagađati, no moguće je da je ponestalo financijskih sredstava za daljnju izgradnju. Postoji i skromniji projekt osmatračnice koji je potpisao Nicolò Urizio kao arhitekt i ovlaštenu vještak 1865. godine.

Ulaskom u palaču dolazi se u predvorje koje bilo ukrašeno zidnim oslikom, no danas je unutrašnjost potpuno devastirana, a zidovi dobrim dijelom lišeni žbuke. Prostorom dominira stubište koje se proteže do drugog kata. Metalna ograda dekorirana je florealnim ornamentima. Današnja podjela prostora ne korespondira s nacrtom klasicističke adaptacije, koja je predviđala po tri sobe sa svake strane središnje, veće prostorije, a ovu tezu o pregradnji podupiru i stropni oslici na prvom katu koji nisu usklađeni s današnjim rasporedom prostorija.

U ovom dijelu rada osvrćemo se i na arhitekturu stancije druge polovice 19. i 20. stoljeća. U 20. stoljeću kompleks se dalje nastavio razvijati. Gradi se mnogo, od novih gospodarskih zgrada do škole na sjeveroistočnom prilazu palači. Uređen je perivoj i podignut armiranobetonski silos u blizini. Benediktinci su protjerani nakon Drugog svjetskog rata i time je završilo stogodišnje razdoblje uzornog gospodarenja ovim ladanjem, koje je paralelno bilo i kulturno središte.¹²³ Nakon toga odvijale su se brojne nekvalitetne prenamjene kompleksa za potrebe umirovljeničkoga doma, aktivnog do kraja osamdesetih godina 20. stoljeća. Sedamdesete godine su obilježene dogradnjama i intenzivnim adaptacijama zapadnoga gospodarskog krila. To je uključivalo prigradnju balkona na istočnom pročelju zapadne gospodarske zgrade, zatim spremišta i terase uz pročelje zapadnog krila, te degradaciju pročelja unutarnjeg zapadnog dvorišta raznim prigradnjama terasa i balkona. Presložen je i kameni obalni zid s polukružnim vijencem nekadašnjega sjeverozapadnoga bastiona i ojačano svodovlje istočnoga skladišta u istočnom dvorištu. Na istoku kompleksa danas vidimo gradnje koje u katastru iz 1820. godine nisu postojale. Izvorna građevina (k. č. br. 7 staroga katastra) danas je sačuvana samo u zapadnom dijelu koji gleda prema glavnom dvorištu, dok se istočnije proteže gradnja ravnoga krovništva koje izgleda posve recentno.¹²⁴

¹²³ MARIJAN BRADANOVIĆ, (bilj. 108), Posjećeno 1.10.2020., <https://dijaloziisbastinom.wixsite.com/dijalozi/bradanovic-dajla>

¹²⁴ M. BRADANOVIĆ, J. JAKOVČIĆ, R. OŠTRIĆ, (bilj. 9), 95.-99.

Nerealizirani de Manetoteov projekt palače u Dajli

Matejčić u knjizi *Barok u Hrvatskoj* spominje da je de Manetot za Grisonija projektirao puno raskošniju palaču negoli je izvedena ova postojeća.¹²⁵ U knjižnici grofa Grisonija u Kopru, koja se danas čuva u etnografskoj zbirci Osrednje knjižnice Srečka Vilhara u Kopru, sačuvana je bilježnica koja sadrži nacрте i opise projekta za vilu u Dajli na francuskom jeziku, a digitalizirana verzija pohranjena je na stranici Digitalne knjižnice Slovenije. *Plans, profils et Galbes d'une maison de Campagne pour Mr. le Comte de Grisoni a Daila en Istrie, (Planovi, profili i obrisi ladanjske kuće za gospodina grofa Grisonija u Dajli u Istri)*¹²⁶, potpisao je Le Terrier de Manetot 1798godine. Na početku ovog dokumenta nalazi se plan prizemlja sa navedenim elementima kao što su predvorje, soba za okupljanje, budoar, mali budoar, kuhinja, hodnici, uredi, itd. Zajedno s hodnicima u prizemlju sveukupno ima trideset tri prostorije, s time što su neke označene pod istim brojem vjerojatno zbog iste funkcije. Nakon toga se nalazi popis prostorija na prvom katu kojih ima također trideset tri, i u kojem se među ostalima spominju i spavaće sobe, toaletne sobe, mali salon, soba sluškinje, glavno stubište i sporedno stubište. Prema ovoj verziji projekta planirano je i potkrovlje s dodatnih dvanaest prostorija, od kojih jedan mali salon s pogledom na more, četiri spavaće sobe, prolaz, stražnji salon, soba za sluškinju i stubište. Na narednim stranicama opisuje se arhitektura i prostorno uređenje palače te građevinski materijali koji bi se trebali koristiti u izgradnji, a nakon toga slijede arhitektonski tlocrti svih katova, presjek s prednje i bočne strane te nacrt bočne strane te glavnog i stražnjeg pročelja, detalji kapitela i drugih arhitektonskih elemenata te na kraju nacrt perivoja. Sam pogled na ovaj nerealizirani projekt daje nam do znanja da je bila riječ o iznimno skupom i raskošnom projektu. Na nacrtu pročelja vidimo da je riječ o palači s jedim katom i potkrovljem, u koju se pristupa stubištem koje vodi do trijema, ukrašenog jonskim stupovima i pilastrima. U palaču vodi pet polukružnih portala, s čijih se bočnih strana nalaze po dva pravokutna prozora. Katovi su razdvojeni vijencem, a potkrovlje je raščlanjeno s pet manjih pravokutnih otvora te se zaključuje sa četiri akroterija između kojih se nalazi grb. Unutrašnjosti se moglo pristupiti i s bočnih strana koje su jednostavnije dekoracije, dok je stražnje pročelje vrlo slično glavnom, bez grba, sa šest akroterija i različitim prozorskim dekoracijama.

¹²⁵ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 5), 410.

¹²⁶ LE TERRIER DE MANETOT, *Plans, profils et Galbes d'une maison de Campagne pour Mr. le Comte de Grisoni a Daila en Istrie.*, 1798., URL: <http://www.dlib.si>, posjećeno 1.10.2020.

Uspoređujući tlocrte Manetoteovog projekta prema kojem je Bracciadoro izgradio palaču i nerealiziranog Manetoteovog projekta, uočava se odmah razlika u obliku građevina i njihove prostorne podjele. Realizirana verzija ima puno manje prostorija koje se protežu na svim katovima uz sjeverno i zapadno pročelje dok se u prizemlju one još smještene i oko stubišnog bloka, odnosno tornja. Nerealizirana verzija projekta pravokutnog je tlocrta sa izbočenjem po sredini sjevernog i južnog pročelja te stubištem sa sve četiri strane palače. Trideset i tri prostorije prizemlja, zajedno sa hodnicima i izduženim pravokutnim i oblim stubištima, simetrično su postavljene tako da prostorni gabariti odgovaraju istočnom i zapadnom bloku. Ista se situacija ponavlja i na prvom katu, a drugi kat, to jest potkrovlje, podijeljen je na južni dio sa šest većih prostorija je sjeverni sa šest prostorija, hodnikom i stubištem te uočavamo da ova dva tlocrta nemaju dodirnih točaka te se potpuno razlikuju jedan od drugoga.

Ovi planovi otkrivaju da se radilo o obrazovanom arhitektu koji je u odabiru dekorativnih elemenata pratio klasicističku struju, dok je njegova kompozicija prostora ostala povezana s francuskom baroknom tradicijom.¹²⁷ Također, projekt je u skladu s klasicističkim težnjama tršćanske arhitekture 18. stoljeća.¹²⁸

Riječ je o iznimno raskošnom projektu monumentalnog izgleda koji bi, da je realiziran, zasigurno bio jedno od reprezentativnijih primjera paladijevske arhitekture 18. stoljeća na prostoru Istre. Od velike je vrijednosti jer nam govori da je i na ovom području bio prisutan arhitekt čiji bi projekt uz prikladne financijske mogućnosti, mogao daleko nadmašiti domete ladanjske arhitekture u Istri, pa i konkurirati raskošnim palačama u Veneciji. Međutim, kada se sagledaju povijesni događaji vremenskog perioda kada nastaje palača, može se pretpostaviti zašto ovaj raskošni Manetoteov projekt nije realiziran. Godine 1797. Mletačka Republika prestala je postojati, a Mirom u Campoformiju iste godine mletački dio Istre pripao je austrijskoj upravi.¹²⁹ Godine 1806. Venecijanski dio Istre prelazi pod upravu Napoleona.¹³⁰ Bilo je to vrijeme nestabilnosti tijekom kojeg nije moglo biti velikih gradnji. Godine 1809. Istra je pripojena Ilirskim pokrajinama.¹³¹ Nakon ovog francuskog razdoblja, Istra je ponovno pod austrijskom upravom kada su Habsburškoj monarhiji vraćeni teritoriji nakon Pariškog mira 1814. godine, te započinje vrijeme stabilizacije. Palača u Dajli konačno

¹²⁷JASENKA GUDELJ, *Gli edifici della famiglia Scampicchio*, Atti, vol. XXXVI, Zagreb, 2006., 106.

¹²⁸ VESELIN MIŠKOVIĆ, SALVATOR ŽITKO, *Knjižnica grofa Francesca Grisonija med razsvetljenstvom in risorgimentom*, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, Koper, 2018., 37.

¹²⁹ IVETIC EGIDIO, *Istria nel tempo: manuale di storia regionale dell'Istria con riferimenti alla città di Fiume*-Vol 2. *L'Ottocento e il Novecento*, Centro di ricerche storiche di Rovigno, Rovinj, 2006., 429.

¹³⁰ IVETIC EGIDIO, (bilj. 129), 431.

¹³¹ Isto, 433.

je izvedena 1830. te je moguće da je period francuske okupacije bio suviše nestabilan za tako veliki projekt, a prema S. Žitku i V. Miškoviću, moguće je i da bi investicija bila previše oporezivana.¹³²

Stancija u Dajli posjeduje karakteristike graditeljstva gradova poput Trsta i Rijeke. Oblikovanje kamenog okvira polukružnog klasicističkog portala na koji se prislanjaju konzole balkona rješenje je kakvo se pronalazi i na palačama u navedenim gradovima, a utjecaj i sličnosti mogu se vidjeti i na koparskoj palači Gravisi-Barbabanca, koja također ima zupce vijenca i antropomorfne vodorige kao dekoraciju.¹³³

5.4. Velika stancija/ Villa Cesare u Savudriji

Na krajnjem sjeverozapadu Istarskog poluotoka nalazi se Savudrija, udaljena oko 7 km od Umaga kojem teritorijalno i pripada tek 1952,¹³⁴ prije čega je pripadala pod piransku općinu. Od kraja 15. i 16. stoljeću u Savudriji djeluju franjevci a zatim i dominikanci čiji je samostan u 16.stoljeću bio pod nadležnošću koparskog biskupa. Savudrija se prvi put spominje u Peutingerovoj karti iz 3. st, kao *Silbio*, (*Silvo*, *Silvium*)¹³⁵ a zatim i u Kozmografiji Anonimnoga Ravenjanina iz 7. st.¹³⁶ Od srednjeg vijeka bila je bitna strateška točka sjevernog Jadrana, o čemu svjedoči i bitka iz 1176. u kojoj su se sukobile snage Fridrika Barbarosse i venecijanska flota u službi pape Aleksandra III., koja je odnijela pobjedu.¹³⁷ Od 13. st. Savudrija pripada Veneciji, a od tada pa sve do 20.st. ona teritorijalno pripada Piranu. Od kraja 15. st. ondje djeluju franjevci trećoredci, potom i augustinci, čiji je samostan od 16. st. u nadležnosti koparskog biskupa. Godine 1647. Novigradski biskup Giacomo Filippo Tommasini, koji je iza sebe ostavio iznimno bogata i vrijedna svjedočanstva te opise istarskih lokaliteta u 17. stoljeću, spominje Savudriju u svojem djelu navodeći da je nekada bila veća luka, a u trenutku njegova posjeta ondje ističe crkvu posvećenu svetom Ivanu.¹³⁸ Propašću

¹³² VESELIN MIŠKOVIĆ, SALVATOR ŽITKO (bilj. 128), 67.

¹³³ M. BRADANOVIĆ, J. JAKOVČIĆ, R. OŠTRIĆ, (bilj. 9), 94.

¹³⁴ MARINA PAOLETIĆ, *Stancije i rezidencije u okolici Savudrije* u: Vrata Jadrana: Savudrija i pripadajući teritorij u doba Mletačke Republike, Bašanja, 2019., 99.

¹³⁵ Savudrija, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 28. 12. 2020. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54775>>.

¹³⁶ PETAR PUHMAJER, *Velika stancija- Vila Cesare u Savudriji*, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2011., 11-15.

¹³⁷ DARIO ALBERI, (bilj. 4), 1028.

¹³⁸ GIACOMO FILIPPO TOMMASINI (bilj. 7), 359.

Venecije Istra je kratko vrijeme dio Ilirskih provincija, a 1813. g. pada pod austrijsku upravu. Tada je pod pokroviteljstvom cara Franje I., a prema projektu tršćanskoga arhitekta Pietra Nobilea, na rtu izgrađen znameniti savudrijski svjetionik, najstariji na istočnoj obali Jadrana. Savudrija u 19. st. nije bila naročito razvijena. Ovaj pretežito ruralni kraj tada je brojio 244 stanovnika koji su se uglavnom bavili poljoprivredom. To je bilo malo mjesto, a kuće su većinom bile okupljene oko stancija. Najveće su bile Borozija, Volparija, Frančeskija, Bašanija, Medigija, Mazurija, Valica, Alberi i Crveni Vrh. Na njima su se nalazile većinom gospodarske zgrade s kućama za stanovanje kolona, dok su one raskošnije imale i kuću za gospodara imanja, odnosno palaču.¹³⁹

Povijest kompleksa Velike stancije

Velika stancija prvi je put zabilježena u katastru Franje I. iz 1818.-19. godine, u kojemu se naziva Borosia, i to kao dio većeg zemljoposjeda. Radi se o posjedu obitelji Borisi, koji vuku korijene iz Bara, u Crnoj Gori. Tijekom srednjeg vijeka obitelj je doselila u Istru i Kopar. Borisijevi su na današnjem lokalitetu stancije imali kuću s gospodarskim zgradama. Središnji stambeni objekt imao je dva krila, a na istočnoj strani mu je bila prislonjena gospodarska zgrada L-tlocrta, kao i manji objekt iste namjene sa sjeverozapadne strane.¹⁴⁰

Kao i u prijašnjim primjerima tako i na primjeru Velike stancije možemo pratiti razvoj palače u nekoliko faza. O prvoj fazi ne zna se mnogo. Sigurno je da je nastala prije 1818. jer je tada ucrtana u katastar. Tadašnji vlasnici bili su braća Delsenno. Na mjestu današnje Velike stancije 1818. nalazila se stancija Borozija, koja je bila drugačijeg tlocrta. Postoji mogućnost da su prilikom izgradnje današnje stancije bili korišteni dijelovi konstrukcije ove prvotne. To se može zaključiti temeljem zazidanih otvora koji ne odgovaraju današnjoj elevaciji ni katnoj podjeli palače. To su otvori na vanjskom zapadnom zidu, unutarnjem nosivom zidu usmjerenom istok-zapad te na dijelovima manufakture za uzgoj dudova svilca. Da se zidovi stancije Borozija i novog objekta preklapaju potvrđuju prikazi u katastru, na kojemu se vidi da se izvorna stancija nalazila na zapadnom dijelu središnjeg krila te na sjeverozapadu gdje se nalazio još jedan manji objekt. Prema nacrtu, preklapaju se zapadno pročelje današnje palače sa onim Borisijevih, kao i dijelovi manjeg objekta. Građevine stancije Borozija bile su jednokatnice.¹⁴¹

¹³⁹ PETAR PUHMAJER, (bilj. 137.), 16.-17.

¹⁴⁰ PETAR PUHMAJER, (bilj. 137), 20.

¹⁴¹ Isto

Posjed Delsenovih, za koje se ne zna jesu li kupili stanciju od Borosijevih ili je prije njih bilo još vlasnika, prodan je obitelji Fabris, koja je izgradila stanciju kakvu danas poznajemo, Veliku stanciju. Iz katastarskog elaborata može se iščitati da je obitelj Fabris imanje kupila 1819. godine. Giuseppe i Marco Antoni Fabris bili su vlasnici i okolnog zemljišta. To su primarno bile obradive površine, pašnjaci, vrtovi i voćnjaci. Godine 1839. lokalitet je dobio ime Stanza grande, no vjerojatno to nije još bila današnja stancija, nego još uvijek samo zgrade obitelji Delsenno.¹⁴²

Obitelj Fabris, porijeklom iz Begliana u okolici Monfalconea, plemići su od 16. stoljeća, a 1677. dobivaju titulu markiza. Tijekom 17. stoljeća naseljavaju se u Istru gdje Giuseppe Fabris kupuje Veliku stanciju. Giuseppe je živio u Piranu, a posjed stancije koristio u gospodarske svrhe. Na imanju se još nije nalazila kuća za stanovanje, nego samo kolonska kuća te staje za stoku i konje. Stanciju je nakon Giuseppeove smrti 1839. godine naslijedio sin Angelo Fabris sa suprugom Anna-Mariom te je vjerojatno upravo Angelo graditelj najvećeg dijela današnje stancije jer se od njegova vremena na imanju spominju i gospodarska kuća uz kolonsku kuću, staje, objekt za uzgoj dudova svilca te velike količine obradivih polja.

U njegovoj pregradnji iskorišteni su dijelovi zida Borozije.

U ovom dijelu osvrnut ćemo se i na pregradnje te stanje kompleksa od druge polovice 19. stoljeća na dalje zbog njihovog preplitanja u ranije strukture i utjecaja na izgled kompleksa. Angelo Fabris prodaje stanciju Trščaninu Carlu Cesareu 1877. godine koji će nastaviti s uzgojem dudova svilca, međutim vođenje imanja povjerio je bivšem vlasniku. Obnova stancije koju je Cesare pokrenuo obuhvaćala je izgradnju novih gospodarskih zdanja, obnovu palače te izgradnju tornja. Pročelje je ukrašeno kruništima neogotičkog stila, a ispred južnog pročelja sagrađen je vodotoranj. Stancija ostaje u posjedu obitelji Cesare tijekom prve polovice 20. stoljeća, i u to su vrijeme na njoj poduzeti radovi ne samo vanjskog nego i unutarnjeg uređenja. Tada je stancija imala zemljište od preko 80 hektara i visoki zid koji ju je opasavao.¹⁴³ U drugoj polovici 20. stoljeća počinje njezina degradacija. Obitelj Cesare napušta Savudriju tijekom Drugog svjetskog rata, nakon čega 1943. postaje sjedište njemačke obalne straže, a 1945. zauzima ju Jugoslavenska ratna mornarica. Okolnim zemljištem služila se i umaška tvornica cementa za eksploataciju lesa. Nakon odlaska vojske osamdesetih godina, kompleks počinje propadati.¹⁴⁴ Danas ima status kulturnog dobra, ali je u jako lošem stanju.

¹⁴² PETAR PUHMAJER, (bilj. 137), 21.

¹⁴³ NIKI FACHIN, *Umag-Savudrija, povijest i kultura*, Olivetum, Umag, 2002., 54.

¹⁴⁴ PETAR PUHMAJER, (bilj. 137), 22.-28.

Arhitektura kompleksa stancije

Cijeli arhitektonski sklop Velike stancije sastoji se od nekoliko samostojećih objekata, u čijem je središtu dvokatna palača s četverokatnim tornjem. Tlocrt palače je pravokutan, te je položena u smjeru istok-zapad. Sa zapadne i istočne strane uglavnom se nalaze jednokatnice, danas većinom urušene. Položene su u smjeru sjever-jug, te zajedno s palačom s triju strana zatvaraju prilazni vrt. Glavna stambena palača pravokutnog je tlocrta, unutar kojeg su se prostorije formirale oko dva stubišta. Od ove dvije jezgre koje dijele tlocrt na dva dijela, najprije je izgrađen zapadni dio palače i obuhvaćao je starije strukture zidova. Veći je od istočnog dijela i vjerojatno su se njegove prostorije, zbog svoje veličine, koristile za gospodarstvo. Istočni je dio nadograđen naknadno te je njegovim podizanjem nastalo malo unutarnje dvorište, no ono nestaje kada je na tom mjestu izgrađen visoki toranj. Raspored prostorija na katovima ne prati prizemlje. Na prvom katu dominira jedan veći salon, dok su za zapadne i južne strane poredane manje prostorije istih veličina koje odjeljuju drveni zidovi ne prateći prozorske osi, pa je moguće da su podignuti naknadno. Na drugom katu uzduž hodnika poslagane su manje prostorije dok su na zapadu veće. Na istočnom dijelu zgrade raspored četiriju prostorija ponavlja se na svim katovima, a smještene su uz hodnik smjera sjever-jug, danas orijentiran istok-zapad.¹⁴⁵

Sjeverno pročelje raščlanjuju prozorski otvori čiji ritam prekidaju manji prozori na međukatovima. Južno je pročelje najreprezentativnije zbog njegovog oblikovanja i kamene dekoracije. Nadstrešnice nad prozorima ukrašene su motivom lista dudova svilca. Različit oblik lista na istočnom dijelu palače govori da su istočni i zapadni dio palače nastali u različito vrijeme. Nakon izgradnje neogotičkog tornja, palača je obogaćena zupčastim kruništem iznad vijenca. Zdanje je izvorno bilo ličeno u nijansi svijetložutog okera, a izgradnjom tornja obojeno je u ružičasto smeđi oker. Nakon toga, vjerojatno u 20. stoljeću, pročelje je bojano u svijetlosivu, a zatim u tamnožutu boju.¹⁴⁶

Element palače koji svakako privlači najviše pažnje njezin je trijem na južnom pročelju. Kao što se može vidjeti iz fotografije s kraja 19. i početka 20. stoljeća, on nije bio uvijek oblika kakav danas zatičemo. Naime, sondiranje pročelja pokazalo je da trijema izvorno nije ni bilo na palači, već je dodan naknadno. Prvotni trijem imao je tanke stupove, a na krovu kata tri zabata. Današnji trijem mogao je nastati negdje prije 1926. godine, jer iz tog vremena potječe fotografija na kojoj je vidljiva današnja verzija. Trijem neogotičkog stila

¹⁴⁵ PETAR PUHMAJER, (bilj.136), 38.-40.

¹⁴⁶ PETAR PUHMAJER, (bilj.136), 42.

rašćlanjen je arkadama s perforiranim dekorativnim elementima, a njegovo prizemlje je izvorno bilo ostakljeno. Njegova unutrašnjost bila je dekorirana oslicima čije dijelove je moguće vidjeti i danas. Radi se o više slojeva oslika, no jedino je najrecentniji sloj čitljiv. Strop trijema ukrašavao je okvir sačinjen od žutih ornamenata akantusovih prepleta, koji zatvara ružičasto polje. Sjeverni zidovi trijema također su bili oslikani. U prizemlju bočno od vrata naslikana su tamnocrvena polja sa sivim obrubom, dok je na katu donji dio zida tamnocrveni, a gornji dio sive boje. Naslikan je i slijepi prozor s neogotičkom stolarijom. U trijemu je ostao sačuvan teraco pod uokviren šarenim mozaičnim rubom.¹⁴⁷

Unutrašnjost palače

U prizemlju su se nalazile prostorije namijenjene gospodarstvu, od vinskog podruma do spremišta za hranu i ostalih potrepština. Pri ulasku u toranj bila je prostorija bačvastog svoda u kojoj je bila šterna, a prostorija izvorno nije imala vrata već samo portal. Katovi su danas u ruševnom stanju te ih podupiru metalne šipke, a na zidovima se mogu vidjeti brojni ostaci oslika preko kojih se može odrediti namjena prostorije. Radilo se o salonu, spavaćim sobama, blagovaonici i kuhinji. U predvorju je očuvano popločenje teraco te su pronađeni pojednostavljeni oslici veduta i krajolika jakih boja, vjerojatno nastalih u drugoj četvrtini 20. stoljeća ili u drugoj polovici 20. stoljeća. Istočno od glavnog stubišta, čiji su zidovi također bili oslikani geometrijskim uzorcima, kasnije imitacijom tapeta s prikazom svilenih nabora i vijenca, nalazila se kuhinja, a pored nje i blagovaonica. Jedino se kroz te dvije prostorije moglo prolaziti iz zapadnog u istočni dio palače. Tematsko oslikavanje prostorija prema njihovoj funkciji nastavlja se i u blagovaonici čiji su zidovi oslikani motivom zastora s čipkom ovješanih između stupova. Glavni salon na sjeverozapadu prvog kata ukrašen je zidnim oslicima u dva sloja. Na starijem sloju je prikazano pravokutno polje s bordurama, a na sredini je vaza na postolju s cvijećem. Stropna dekoracija napravljena je po istom principu, ali središnji motiv zamjenjuje baklja. Na mlađem sloju su bordure zemljanih tonova, a na središtu je arabeska. Zapadni zid salona oslikan je vratima na lijevoj strani zida ispod kojih je još jedan stariji prikaz istog motiva, dok su s njihove desne strane prava vrata. Specifičan je oslik sobe na drugom katu tornja koja je vjerojatno služila kao spavaonica, a u kojoj je strop dekoriran figuralnim prikazima. Na svakom uglu nalazi se jedna ženska glava, a na središtu

¹⁴⁷ PETAR PUHMAJER, (bilj.136), 47.-48.

stranica nagi ženski lik u poluležećem položaju. To je jedino mjesto u palači gdje se javlja figuralni motiv, a vjerojatno je nastao u razdoblju između dva svjetska rata.¹⁴⁸

Mnogobrojni oslici prisutni u gotovo svim prostorijama palače imaju obilježja historicizma. Njihovo oblikovanje često oponaša prave materijale, primjerice tekstil, drvo ili kamen, stvarajući iluziju da se radi o trodimenzionalnim elementima. Osim arabeski i drugih isključivo dekorativnih elemenata, prikazana su i vrata, prozori i vaze, tvoreći u prostoru simetriju s već postojećim, realnim pandanima.

Gospodarske zgrade

Oko središnje palače stancije nalaze se građevine gospodarske funkcije. Na istoku posjeda nalazi se uzdužni gospodarski sklop koji se proteže u smjeru sjever-jug. Velika staja najveća je gospodarska građevina te se na nju nadovezuju sa zapada mala staja, odnosno konjušnica, te s južne strane kolnica. Na sjeveru palače nalazi se manja jednokatna kuća za kolone, a zapadno od kolonske kuće izgrađeni su objekti za sitnu stoku. Zapadni dio sklopa zatvara objekt manufakture za uzgoj dudova svilca, paralelno s istočnom stajom. Na sjevernom djelu građevine koja je zidom spojena s palačom nalazi se vanjsko stubište. Unutrašnjost je organizirana nizanjem manjih prostorija. Zgrada je imala više ulaza te nizove različitih prozora. U prizemlju su bili kvadratni, na katu pravokutni, a ispod njih manji vodoravni i izduženi s rešetkama. U sjevernom dijelu ovog objekta prisutne su i konstrukcije iz prvotne stancije Borozije. Izduženog pravokutnog tlocrta, velika staja je najveći objekt na istočnoj strani kompleksa te se spominje još u doba kada su vlasnici bili Fabrisi. Bila je podijeljena na dvije etaže, a glavni je ulaz u staju na zapadnom pročelju nastao proširenjem manjeg otvora. Uz zapadno je pročelje velike staje prislonjena manja staja za konje koja je sa zapadne strane raščlanjena manjim prozorskim otvorima u zoni prizemlja te većima u zoni kata. Na gornji se kat moglo pristupiti vanjskim stubištem na južnom pročelju. Na južnoj strani male staje nalazila se kolnica s velikim polukružnim ulazom za konje. Ovo spremište je bilo zaključeno zupčastim kruništem kao i toranj pa su vjerojatno nastali u isto vrijeme, u drugoj polovici 19. stoljeća.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Isto, 48-59.

¹⁴⁹ PETAR PUHMAJER, (bilj. 137), 60.-64.

Danas je cijeli kompleks u izrazito lošem i ruševnom stanju, posebice gospodarske zgrade kojima su se krovovi urušili. Malo koji posjetitelj ne primijeti njezinu impozantnost i potencijal, međutim od kraja 19. stoljeća pa do sada ona je i prepuštena zubu vremena.

Stilovi i utjecaji

U ranijim se istraživanjima Velika stancija kategorizira u izvorno baroknu stanciju koja je kasnijim preinakama pretvorena u impozantnu građevinu kakvu imamo danas. Ovu tezu zastupala je Radmila Matejčić, uključivši je u popis najreprezentativnijih istarskih stancija baroknog razdoblja¹⁵⁰. Nakon nje ta se informacija javlja i u članku Bradanovića o primjerima ladanja u mletačkoj Istri.¹⁵¹ Ako je tomu tako, barokna je vjerojatno bila samo izvorna stancija Borozija. Kako navodi i zaključuje Puhmajer, Velika stancija, odnosno Villa Cesare kakvu danas vidimo, od tlocrta, raščlambe pročelja i katastarskih podataka, građevina je nastala u doba historicizma, a prijašnja građevina bila je potpuno drugačijeg tlocrta. Dekoracija pročelja palače u doba Angela Fabrisa, prozori s nadtrešnicama i motivima voluta u prozorskom polju navodi na to da je palača podignuta u doba ranog historicizma. Utjecaji ovakvog oblikovanja mogli su doći iz Pirana, odakle su bili graditelji savudrijskih stancija, ili Trsta, koji se pokazao važnim središtem arhitektonske produkcije 19. stoljeća. Promjenom vlasnika 1877., kada ju obitelj Cesare preuzima i nadograđuje toranj, palača poprima neogotički izgled. Pojava tornja na stancijama prisutna je i ranije, što znamo po primjerima Dajle i Segeta. Element zupčastog kruništa karakteritičan je za *gotico quadrato* koji je bio zastupljen u Trstu i Furlaniji, posebice na tršćanskom Arsenalu Lloyd Triestino iz pedesetih godina 19. stoljeća, a pod utjecajima bečke arhitekture. Arsenal je mogao biti izravan uzor savudrijskoj palači upravo zbog tog naglašenog središnjeg tornja velikih dimenzija. Utjecaj se širio na gradske zgrade, ali i na ladanjsku arhitekturu. U trenutku kada stancija dobiva novi trijem, ona poprima i karakteristike venecijanske neogotike, prilikom čije izvedbe je korišten armirani beton.¹⁵²

6. Ostale ladanjske arhitektonske cjeline na području Bujštine

¹⁵⁰ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 5), 408.

¹⁵¹ MARIJAN BRADANOVIĆ (bilj. 8.), 169 .

¹⁵² PETAR PUHMAJER, (bilj.136), 65.-72.

Važno je naglasiti da sve stancije na području Bujštine nisu bile monumentalne i raskošne, no upravo su takve najzanimljivije i preko njihovog izgleda mogu se promatrati arhitektonski stilovi i ukusi koji su bili prisutni na ovom području u određenom trenutku. Stancija jednostavnog izgleda i bez izraženih stilskih obilježja bilo je mnogo, a s vremenom su porušene, pregrađene ili u derutnom stanju. Neke su se ladanjske vile razlikovale od ostalih gospodarskih zgrada samo po plemićkom grbu iznad portala iznad kojeg bi se nalazio balkon ili po ulazu u dvorište obilježenom portalom s lukovima, kapitelima ili stupovima.¹⁵³ Na području Savudrije nalazilo se mnogo stancija oko kojih su se onda formirali zaselci. Stanovništvo se na području Savudrije pretežito bavilo poljoprivredom, a kao dokaz tome upravo su mnogobrojne stancije nastale u razdoblju od 15. do 20. stoljeća. Pojedine stancije jednostavnijeg su izgleda, dok su se druge nastavile razvijati i poprimile status iznimno raskošnog ladanjskog kompleksa.

Od prve polovice 18. stoljeća, ali ipak ponajviše od prve polovice 19. stoljeća, na području Savudrije mnoga su se naselja razvijala oko stancija. Ulaganjima i proširenjem ti su gospodarsko-rezidencijalni sklopovi postali odraz statusa obitelji vlasnika. Spomenimo obitelj Rota, grofovsku obitelj iz Momjana s posjedima u Zambratiji i Romaniji, zatim obitelj Gabrielli koji su imali palaču u Volpariji, Fabrisi su posjedovali Veliku Stanciju, Del Senno su imali posjed na Crvenom vrhu, Venier u Valici i Furegoni u Kolombaniji. Stancije su se nalazile u mjestima Borozija, Valfontane, Bašanija, Alberi, Korona, Grupija.¹⁵⁴ Obitelji koje su bile vlasnici zemlje u novom vijeku najvećim su dijelom piranske, ali bilo je i nekih umaških obitelji primjerice De Franceschi i Zattera.

Grofovska obitelj Rota iz Momjana bila je jedna od najvećih zemljoposjedničkih obitelji na tom području. Naime, naselje Zambratija u srednjem se vijeku razvilo iz stancije koja je bila sjedište feuda, prvo u vlasništvu koparske obitelji Bratti, zatim obitelji Rota, s nekolicinom napoličarskih kuća u mjestu. U Zambratiji se nalazi i kapela sv. Marije Magdalene, izvorno srednjovjekovna, no obnovljena u 18. stoljeću, a čuva oltarnu palu iz 18. st. s prikazom Kalvarije, jednu visokobaroknu palu s motivom Isusa koji susreće jeruzalemske žene te visokorenesansnu Bogorodicu s Djetetom i svecima.¹⁵⁵

¹⁵³ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 5), 409.

¹⁵⁴ MARINA PAOLETIĆ, *Stancije i rezidencije u okolici Savudrije* u: *Vrata Jadrana: Savudrija i pripadajući teritorij u doba Mletačke Republike*, Bašanija, 2019., 98.

¹⁵⁵ MARIJAN BRADANOVIĆ, *Zambratija* u: *Istarska enciklopedija*, (ur.) Miroslav Bertoša, Robert Matijašić, Zagreb, 2005., 899-900.

U naselju Vilanija, nedaleko od Umaga, također naseljenom u antičko doba, poljodjelstvo je uglavnom primarna djelatnost. U obližnjem zaselku Klija, nalazi se ladanjsko gospodarstvo u čijem je sklopu sačuvana jedna jednostavna, pravokutna kapela posvećena sv. Nikoli i u njoj se nalazi oltarni retabl iz 17. stoljeća s kipovima sv. Nikole, sv. Pelegrina i sv. Marka evanđelista.¹⁵⁶ Pomičući se istočnije, prema Bujama, u Markovcu, talijanskog naziva Villa San Marco, nalazimo stanciju oko stambene zgrade iz druge polovice 18. stoljeća.¹⁵⁷ Zanimljiv je i primjer napuštene stancije Silić pokraj Završja u općini Grožnjan, na brežuljku sv. Pelagija. Kompleks ima status kulturnog dobra zbog srednjovjekovnih fresaka u crkvi sv. Pelagija koja je postala dio stancije kada je ona sagrađena u 19. stoljeću. Dvije zgrade tvore jednu cjelinu, a stambeni od gospodarskog prostora dijeli kolni ulaz na središtu zgrade.¹⁵⁸

Navedene stancije pomažu nam u boljem razumijevanju ladanjske arhitekture i kultiviranog krajolika Bujštine.

7. Odnos prema ladanjskoj baštini Bujštine

Nakon Drugog svjetskog rata ladanjski kompleksi više nisu vršili svoju izvornu funkciju već su bili zapušteni. Došlo je do promjene vlasničke strukture, pa se umjesto jednog gospodara i napoličara sada ondje smještaju poljoprivredno industrijski kombinati, kao u Segetu, i domovi umirovljenika kao što se to dogodilo na primjeru Dajle. Osim manjih dogradnji i sve lošijeg stanja uslijed zapuštenosti nije bilo većih devastacija, kao što se primjerice dogodilo renesansnom ljetnikovcu Stay-Kaboga u Rijeci dubrovačkoj koji je odignut uz more, a cesta koja je tamo sagrađena 1908. i prolazi uz obalu, devastirala je njegov okoliš.¹⁵⁹ Očuvanju kultiviranog krajolika oko ladanjskih kompleksa u Istri pogodovala je depopulacija tih područja u desetljećima nakon Drugog svjetskog rata. Nije bilo velikih prometnica i novogradnji koje bi narušavale prirodu, pa ih se praktički moglo još uvijek vidjeti u njihovom izvornom okruženju, u neposrednoj blizini šuma i polja. U Istri se sve mijenja s razvojem

¹⁵⁶ MARIJAN BRADANOVIĆ, Vilanija u: *Istarska enciklopedija*, (ur.) Miroslav Bertoša, Robert Matijašić, Zagreb, 2005., 868.

¹⁵⁷ MARIJAN BRADANOVIĆ, Markovac u: *Istarska enciklopedija*, (ur.) Miroslav Bertoša, Robert Matijašić, Zagreb, 2005, 471.

¹⁵⁸ G. BENČIĆ, R. CIGUI, D. VISINTIN, *Appunti per la storia di Piemonte e del suo territorio*, Circolo di cultura istro-veneta „Istria“, 2011, Trst, 92.

¹⁵⁹ NADA GRUJIĆ, *Ljetnikovac Stay-Kaboga u Rijeci dubrovačkoj – rezultati istražnih radova provedenih 1993. godine*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, vol. , br. 20, 1996, 83.

turizma u drugoj polovini 20. stoljeća a osobito po osamostaljenju Hrvatske i nakon Domovinskog rata. Primjerice, na stanciji de Franceschi u Segetu tada je došlo do radikalne rekonstrukcije zgrade uljare. Konzervatorska služba tada je krenula s programom registracije ovih arhitektonskih cjelina kao kulturnih dobara i to u skladu sa suvremenim pogledima na očuvanje okoliša kao kulturnog dobra.¹⁶⁰ Dosad su u Registar kulturnih dobara Ministarstva kulture upisani ladanjski kompleksi Seget (registarski broj Z-610), Velika Stancija (Vila Cesare, Stancija Grande) (Z-609), ladanjska palača Rigo u Karpinjanu (Z-3666), dok samostanski kompleks u Dajli ne nalazimo u registru.¹⁶¹ Naime, kompleks je bio pod preventivnom registracijom koju je proveo riječki konzervatorski odjel no ona nije prerasla u stalnu, pa tako ondje danas nema službene, pravno-formalno provedene konzervatorske zaštite. Marijan Bradanović i Toni Šaina proveli su istraživanje na ladanjskoj rezidenciji grofova Rigo u Karpinjanu,¹⁶² M. Bradanović, J. Jakovčić i R. Oštrić proveli su i inicijalno konzervatorsko-restauratorsko istraživanje u Dajli.¹⁶³ Tim Hrvatskog restauratorskog zavoda na čelu s P. Puhmajerom proveo je opsežnija konzervatorsko-restauratorska istraživanja na Velikoj stanciji i u Segetu. Na žalost ni nakon jednoga od tih istraživanja nisu uslijedili adekvatni temeljitiji zaštitni zahvati. Izostanak interesa za zaštitu ovih cjelina svjedoči o još uvijek niskom stupnju osviještenosti o potrebi zaštite kulturne baštine. Nema ni adekvatne politike poticanja ulaganja u kulturna dobra, Izgradnja apartmana i dalje je atraktivnija nego li ulaganje u ovakva zdanja čija bi primjerena konzervacija iziskivala kvalitetnijeg investitora. Zasad se najveći potencijal vidi u mogućem angažmanu lokalne zajednice, primjerice, vinara i vinogradara Dajle u ulaganje u istoimeni arhitektonski kompleks, no tu se javlja prepreka nedovoljne zainteresiranosti samih vlasnika da se upuste u takve, manje profitabilne koncepte eksploatacije a na podlozi održiva razvitka.

8. Zaključak

¹⁶⁰ M. Bradanović je kao konzervator pripremio i proveo registraciju Segeta i Velike stancije na način da je zaštitio i velike površine kultiviranog krajolika uokolo njih. MARIJAN BRADANOVIĆ, *O problemu zaštite vizura naselja sjevernog Jadrana*, u: Dijalozi s baštinom 2011.-2016. Prvih šest godina, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2017., 57.

¹⁶¹ Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/>, pristupljeno 15.1.2021.

¹⁶² Marijan Bradanović, Toni Šaina, *Ladanjska palača grofova Rigo u Karpinjanu pokraj Novigrada (istraživanje, valorizacija, smjernice za obnovu)*, 2011. (elaborat)

¹⁶³ MARIJAN BRADANOVIĆ, JUGO JAKOVČIĆ, *Dajla*, konzervatorska podloga revitalizacije, 2009. (elaborat) te RADOVAN OŠTRIĆ, *Palača Dajla kod Novigrada u Istri, pokusno sondiranje naliča i žbuke*, restauratorsko izvješće, Rijeka, 2008.

Istraživanja ladanjskih kompleksa kojima smo se bavili u ovom radu otežana su zbog isprepletenosti raznih stilova, od baroknog klasicizma, klasicizma ali i historicizma i kasnijih slojeva te nadogradnjama u drugoj polovici 19. i 20. stoljeću. Na primjeru Dajle ta je slojevitost još daleko izrazitija zbog predbaroknog sloja ranog novog vijeka, skrivenog u zidu središnje palače, kojeg je teško preciznije utvrditi bez opsežnog istraživanja tih konstrukcija kao i zbog vrlo značajnog antičkog, kasnoantičkog i ranosrednjovjekovnog arheološkog sloja koji je pronađen na području kompleksa. Ladanjske palače ovih kompleksa pretrpjele su mnogobrojne intervencije u unutrašnjim prostorima, ali i na vanjštini, što otežava utvrđivanje funkcija pojedinih prostorija kroz pojedina razdoblja arhitektonskog razvitka, te izvorni izgled građevina. Otežano je istraživanje i mnogobrojnih dekorativnih oslika na zidovima prostorija, kao što je slučaj u Segetu i Velikoj Stanciji, zbog višestrukih slojeva oslika. Najveća prednost navedenih ladanjskih kompleksa je skladan suodnos s kultiviranim krajolikom koji ih okružuje te je to jedan njihov segment kojeg je osobito važno pokušati očuvati.

Usprkos isprepletenosti arhitektonskih slojeva druge polovine 18. i ranog 19. st, jasno se može pratiti promjena ukusa i promjena kulturnih središta koja su utjecala na razvoj istarske arhitekture. Utjecaj Venecije posredovan preko Pirana, Kopra i Novigrada smjenjuje utjecaj klasicističkoga Trsta što se poklapa sa promjenama na ladanjskim kompleksima u Dajli, Segetu te Velekoj stanciji u Savudriji koji su poprimili obilježja novih umjetničkih ukusa, a ovaj zamah gradnji govori nam i da je to bilo vrijeme najvećeg procvata druge polovice 18. i prvih desetljeća 19. stoljeća.

Budućnost ovih kompleksa još uvijek je upitna. Dok su neke građevine nastanjene i prepuštene brizi njihovih novih vlasnika, za neke se planiraju obnove i revitalizacije kako bi postale novo turističko odredište. Nakon Drugog svjetskog rata je došlo do njihovog zapuštanja, ali s druge strane donekle su ta zdanja spašena prenamjenama, primjerice u Segetu su odlaskom de Franceschija zgrade namijenjene za pogon i smještaj Poljoprivredno-industrijskog kombinata Umag, a palača se naselila radnicima,¹⁶⁴ dok se pokušaj revitalizacije u Dajli domom za umirovljenike i ugostiteljskim objektima nije pokazao uspješnim. Ovaj model gospodarenja zadnjih pedeset godina 20. stoljeća ipak je donekle uspio sačuvati materijalni dio ladanjske arhitekture.¹⁶⁵ Navedeni ladanjski kompleksi od velike su kulturno-povijesne važnosti, uzevši u obzir njihov kontinuitet razvoja te izmjenu stilova i utjecaja kroz stoljeća. Oni su svjedoci povijesnih zbivanja, gospodarskog razvitka i kulturnog procvata u vrijeme kasnog 18. i 19. stoljeća na sjeverozapadu Istre.

¹⁶⁴ PETAR PUHMAJER (bilj. 59.), 17.

¹⁶⁵ MARIJAN BRADANOVIĆ (bilj. 8), 174.

9. Bibliografija

1. DRAGOVAN ŠEPIĆ(ur.), *Bujština Il Buiese*, Skupština općine Buje, Buje, 1985.
2. MIROSLAV BERTOŠA, ROBERT MATIJAŠIĆ(ur.), *Istarska enciklopedija*, Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža, 2005.
3. ALBERI DARIO, *Istria: Storia, arte, cultura*, LINT, Trst, 1997.
4. BENČIĆ GAETANO, CIGUI RINO, VISINTIN DENIS, *Appunti per la storia di Piemonte e del suo territorio, Circolo di cultura istro-veneta „Istria“*, Trst, 2011.
5. BRADANOVIĆ MARIJAN, JAKOVČIĆ JUGO, *Dajla*, konzervatorska podloga revitalizacije, 2009. (elaborat)
6. BRADANOVIĆ MARIJAN, JAKOVČIĆ JUGO, OŠTRIĆ RADOVAN, *Dajla // Sic ars deprenditur arte* Zbornik u čast Vladmira Markovića / Cvetnić, Sanja ; Pelc, Milan ; Premerl, Daniel (ur.), Zagreb: Institut za povijest umjetnosti ; Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2009.
7. BRADANOVIĆ MARIJAN, *Nekoliko primjera ladanja mletačke i austrijske Istre*, u *Kultura ladanja : zbornik radova sa znanstvenih skupova "Dani Cvita Fiskovića" održanih 2001. i 2002. godine*, Grujić, Nada (ur.), Zagreb: Institut za povijest umjetnosti ; Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta, 2006. str. 183-194
8. BRADANOVIĆ MARIJAN, *O problemu zaštite vizura naselja sjevernog Jadrana*, u: *Dijalozi s baštinom 2011.-2016. Prvih šest godina*, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2017.
9. BRADANOVIĆ MARIJAN, *Problemi zaštite ladanjske arhitekture – primjer Dajle*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Posjećeno: 12.9.2020. na <https://dijalozisbastinom.wixsite.com/dijalozi/bradanovic-dajla>
10. BRADANOVIĆ MARIJAN, *Stancija grofova Rigo u Karpinjanu pokraj Novigrada*, Novigrad - Cittanova: 599-1999. zbornik radova / Zihner, Jerica (ur.), Novigrad: Pučko otvoreno učilište Novigrad-Cittanova, 2002., str. 127-133

11. BRADANOVIĆ MARIJAN, ŠAINA TONI, *Ladanjska palača grofova Rigo u Karpinjanu pokraj Novigrada (istraživanje, valorizacija, smjernice za obnovu)*, 2011. (elaborat)
12. BRADANOVIĆ MARIJAN, Zaznamki o mestu (in otoku) Koper v kontekstu zgodovinskih urbanih središč vzhodne obale Jadrana, Considerazioni sulla città (e sull'isola) di Capodistria nel contesto dei centri storici urbani della costa adriatica orientale, u: *Koper. Urbana geneza Capodistria. Genesi urbana /* Krmac, Dean ; Rogoznica, Deborah (ur.), *Koper Capodistria: Humanistično društvo Histria = Società umanistica*, 2020., 36-83
13. BUDICIN MARINO, *Povijesno-urbanistički aspekti Mletačke Istre : prema crtežima iz Državnog arhiva u Veneciji*, Povijest Istre VII, Josip Turčinović, Pazin, 2019.
14. DUKOVSKI D., *Osimski sporazumi*, Istarska enciklopedija, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1972>, (Pristupljeno 12.2.2021.)
15. FABJANOVIĆ Đ., *Bujština*, Istarska enciklopedija, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=431>, (Pristupljeno 12.2.2021.)
16. FACHIN NIKI, 'Il Catastro Franceschino Di Umago', *Atti*, XXIX(1), 1999., str. 483-502.
17. FACHIN NIKI, *Umag-Savudrija, Povijest i kultura*, Olivetum, Umag, 2002.
18. Grisaille, *Enciclopedia italiana*, <https://www.treccani.it/enciclopedia/grisaille/> posjećeno: (1.9.2020.)
19. GRUENFELDER ANNA MARIA. "Senj i rat protiv Uskoka." *Senjski zbornik*, vol. 24, br. 1, 1997.
20. GRUJIĆ NADA, *Ljetnikovac Stay-Kaboga u Rijeci dubrovačkoj – rezultati istraživih radova provedenih 1993. godine*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, vol. , br. 20, 1996, str. 83-103.
21. GUDELJ JASENKA, *Gli edifici della famiglia Scampicchio*, *Atti*, vol. XXXVI, Zagreb, 2006.
22. GUDELJ JASENKA, *Turanj pod Labinom i Sveti Ivan od Šterne – dva primjera istarskog ladanja*, u: *Kultura ladanja*, (ur.) N. Grujić, Zagreb, 2006.
23. HORVAT-LEVAJ KATARINA, *Barokna arhitektura*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2015.

24. HORVAT-LEVAJ KATARINA, *Hrvatska stambena arhitektura 17. i 18. stoljeća u europskom kontekstu*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2012.
25. HOWARD DEBORAH, *The architectural history of Venice*, New Heaven, London, The Gatty Grant Program, Yale, University Press, 2002.
26. IVETIC EGIDIO, *Istria nel tempo: manuale di storia regionale dell'Istria con riferimenti alla città di Fiume- Vol 1. Dalle origini al Settecento*, Centro di ricerche storiche di Rovigno, Rovinj, 2006.
27. IVETIC EGIDIO, *Istria nel tempo: manuale di storia regionale dell'Istria con riferimenti alla città di Fiume- Vol 2. L'Ottocento e il Novecento*, Centro di ricerche storiche di Rovigno, Rovinj, 2006.
28. MANDIĆ D., *Zona A, Zona B*, Istarska enciklopedija online <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3102>, (Pristupljeno 12.2.2021.)
29. MARKOVIĆ VLADIMIR, *Istraživanja barokne arhitekture u Hrvatskoj- rezultati i prijedlozi*, U: Reberski, I. Pelc, M. (ur.) *Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2003. str. 152-160
30. MATEJČIĆ RADMILA, KRUNO PRIJATELJ, ANĐELA HORVAT, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1985.
31. MATEJČIĆ RADMILA, *Le caratteristiche fondamentali dell'architettura dell'istria nei secoli XVII e XVIII*, Atti, vol. X, no. 1, 1980, 231-261.
32. MATIJAŠIĆ R., *Istra*, Istarska enciklopedija online <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1239>, (Pristupljeno 12.2.2021.)
33. MIŠKOVIĆ VESELIN, ŽITKO SALVATOR, *Knjižnica grofa Francesca Grisonija med razsvetljenstvom in risorgimentom*, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, Koper, 2018.
34. MURKO MATIJA, *Palača in patricijska hiža v Kopru od romanike do baroka*, u: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, Nova vrsta, IX (1972.), 23–44.
35. OŠTRIĆ RADOVAN, *Palača Dajla kod Novigrada u Istri, pokusno sondiranje naliča i žbuke*, restauratorsko izvješće, Rijeka, 2008.
36. PAOLETIĆ MARINA, *Stancije i rezidencije u okolici Savudrije u Vrata Jadrana: Savudrija i pripadajući teritorij u doba Mletačke Republike*, Bašanija, 2019.

37. PUHMAJER PETAR, *Stancija de Franceschi u Segetu kod Umaga*, Ministarstvo kulture RH, Zagreb, 2019.
38. PUHMAJER PETAR, *Velika stancija- Vila Cesare u Savudriji*, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2011.
39. Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/>, (pristupljeno 15.1.2021.)
40. SAPAČ IGOR, *Gradovi, utrdbe, dvorci, vile v slovenskem primorju in bližnji soseščini*, Ljubljana, 2014.
41. Savudrija, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 28. 12. 2020.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54775>>.
42. SERAŽIN HELENA, *Massarijeva prenova koprške stolnice*, Zbornik za umetnostno zgodovino, Nova vrsta, 40, 2004., str. 178-220.
43. *Stancija* , <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (pristupljeno 8.9.2020.)
44. TERRY KIRK, *The Architecture of Modern Italy: Volume I: The Challenge of Tradition, 1750–1900.*, Princeton Architectural Press, New York, 2005.
45. The Editors of Encyclopaedia Britannica, *Palladianism*, Encyclopaedia Britannica, objavljeno 1.5.2017., (pristupljeno 10.11.2020.)
46. TOMMASINI GIACOMO FILIPPO, *De Commentari storici geografici della provincia dell'Istria*, u: Archeografo Triestino, 4 (1837.)
47. TULIĆ DAMIR., u: P. MARKOVIĆ, I. MATEJČIĆ, D. TULIĆ, *Umjetnička baština istarske crkve 2. Kiparstvo od 14. do 18. stoljeća*, Pula, 2017.
48. UGUSSI C., LIMONCIN TOTTH L., MORATTO UGUSSI L., *Buje i okolica- povijesni, kulturni i prostorni vodič*, Buje, 2000,
URL: <https://www.britannica.com/art/Palladianism>, (pristupljeno: 10.11.2020.)
49. VRANDEČIĆ JOSIP, BERTOŠA MIROSLAV, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku*, Zagreb, 2007.
50. WITTKOWER RUDOLF, *Art and Architecture in Italy, 1600-1750*, Penguin Publishing Group, 1973.

Izvori

Archivio di Stato di Trieste, Catastro franceschino, Mappe, Distretto di Pirano, Comune di Salvore.

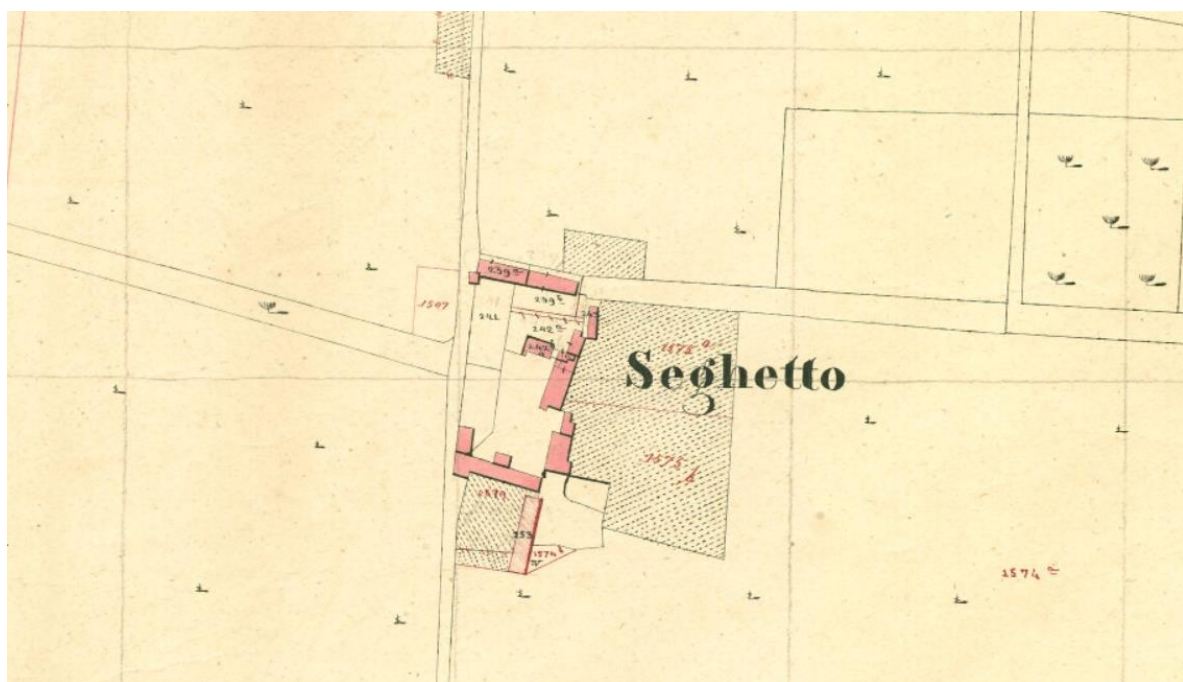
Archivio di Stato di Trieste, Catastro franceschino, Mappe, Distretto di Parenzo, Comune di Cittanova d'Istria.

Archivio di Stato di Trieste, Catastro franceschino, Mappe, Distretto di Buie, Comune di Umago.

Državni arhiv u Rijeci, Fond obitelji de Franceschi, Seget
Pokrajinski arhiv Koper, SI PAK KP 300, Rodbina Grisoni, Dajla, t.e. 91a, a.e. 20,
Bracciadorovi načrti Grisonijeve palače v Dajli

TERRIER DE MANETOT, *Plans, profils et Galbes d'une maison de Campagne pour Mr. le Comte de Grisoni a Daila en Istrie.*, 1798., URL: <http://www.dlib.si> (1.10.2020.)

10. Slikovni prilozi

Slika 1. Prikaz Segeta na katastarskoj karti, 1818. (Archivio di Stato di Trieste, Catasto franceschino, foglio 11, sezione 20, 548 D)

Slika 2. Ladanjski kompleks u Segetu iz zraka, preuzeto: Google Maps

Slika 3. Palača de Franceschi (foto: R. Kmet)

Slika 4. Palača de Franceschi (foto: R. Kmet)

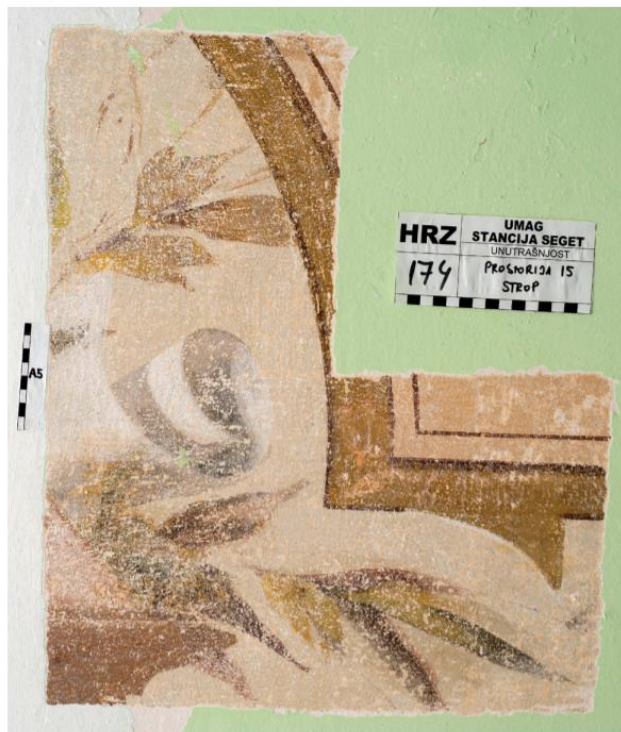
Slika 5. Golubarnik (foto: R. Kmet)

Slika 6. Nekadašnja kolnica (foto: R. Kmet)

Slika 7. Predvorje (foto: Jovan Kliska)

Slika 8. Oslik na stropu nekadašnje knjižnice pronađen sondiranjem u prizemlju istočnog krila (foto: Natalija Vasić)

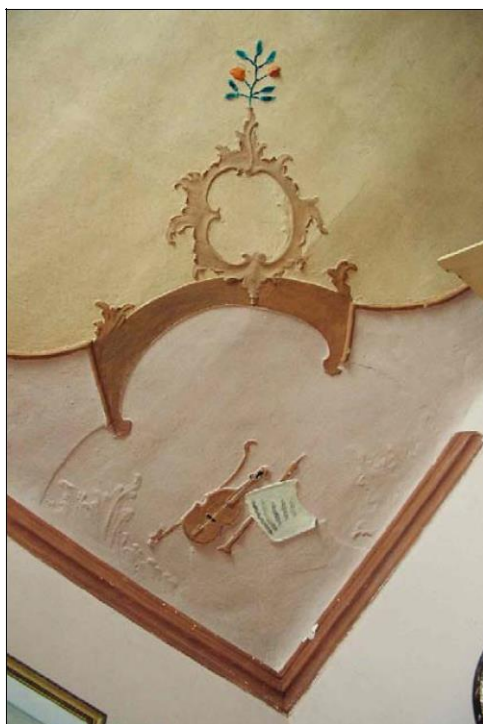
Slika 9. Ladanjski kompleks Rigo (foto: R. Kmet)

Slika 10. Glavna palača kompleksa danas, (foto: R. Kmet)

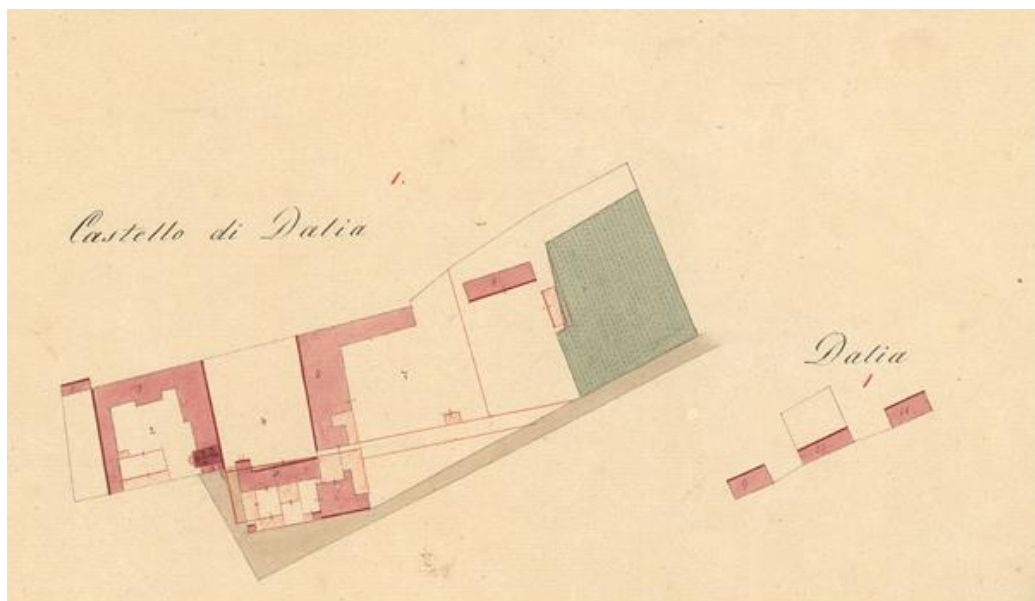
Slika 11. Pogled na palaču Rigo sa južne strane 1960. godine, fototeka Konzervatorskog odjela Rijeka (foto: V. Jenko)

Slika 12. Detalj štukature glavnog salona palače Rigo 1998.godine, sjeverozapadni ugao (foto: D. Krizmanić)

Slika 13. Skulptura na vrhu pročelja ladanjske palače Rigo (foto: T. Šaina)

Slika 14. Castello di Daila, katstar iz 1820. godine s ucrtanom reambulacijom iz početka XX. stoljeća

Slika 15. Ladanjski kompleks u Dajli, (Foto: R. Kmet)

Slika 16. Palača ladanjskog kompleksa u Dajli (Foto: R. Kmet)

Slika 17. Palača ladanjskog kompleksa u Dajli (Foto: R. Kmet)

Slika 18. Kapelanova kuća (foto: R. Kmet)

Slika 19. Crkva sv. Ivana Krstitelja (foto: R. Kmet)

Slika 20. Zapadno pročelje palače i ulaz u predvorje (foto: R. Kmet)

Slika 21. Dekorativna vaza na palači (foto: R. Kmet)

Slika 22. Toranj, (foto: R. Kmet)

Slika 23. Zgrade zapadnog krila kompleksa s mora

Slika 24. Zgrade zapadnog krila kompleksa

Slika 25. Zgrada istočnog krila kompleksa

Slika 26. Karta iz katastra iz 1818. g., Archivio di stato di Trieste

Slika 27. Velika Stancija

Slika 28. Toranj (foto: R. Kmet)

Slika 29. Ulazni trijem (foto: R. Kmet)

Slika 30. Prozor s ornamentom lista (foto: R. Kmet)

Slika 31. Stubište u nutrašnjosti palače, (foto: R. Kmet)

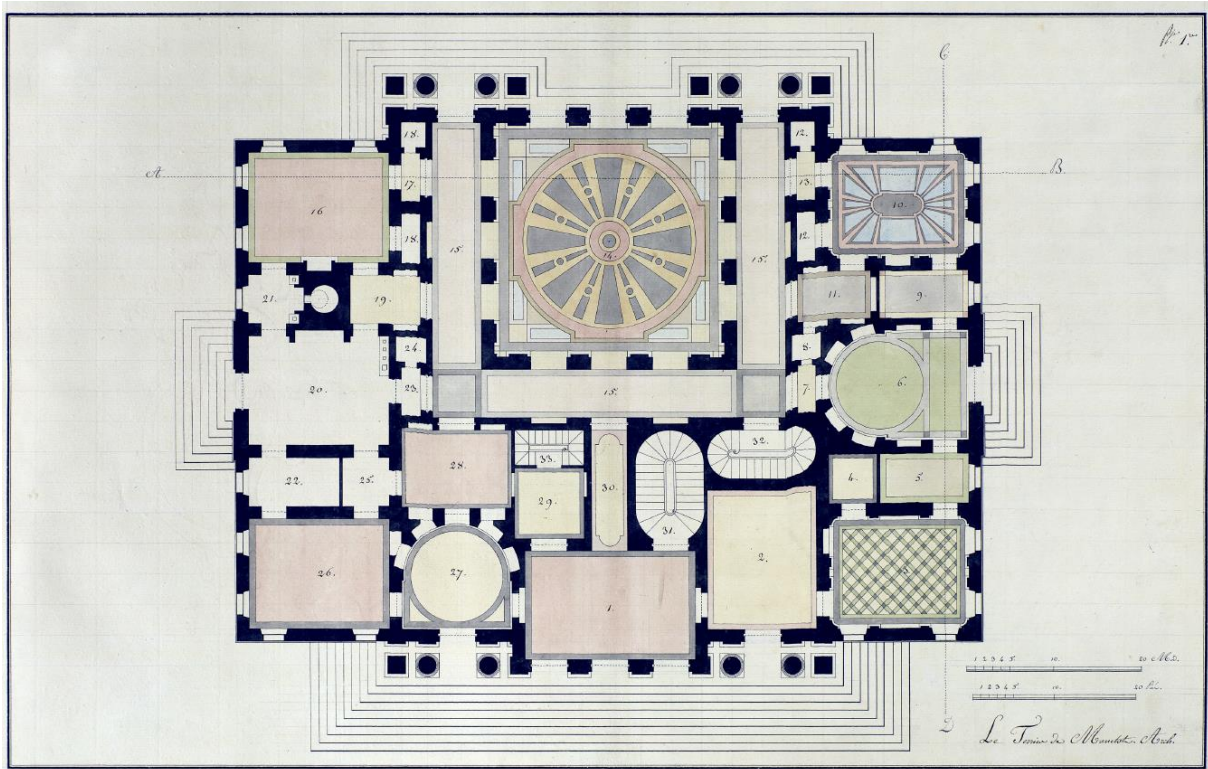
Slika 32. Detalj oslika u unutrašnjosti palače (foto: R. Kmet)

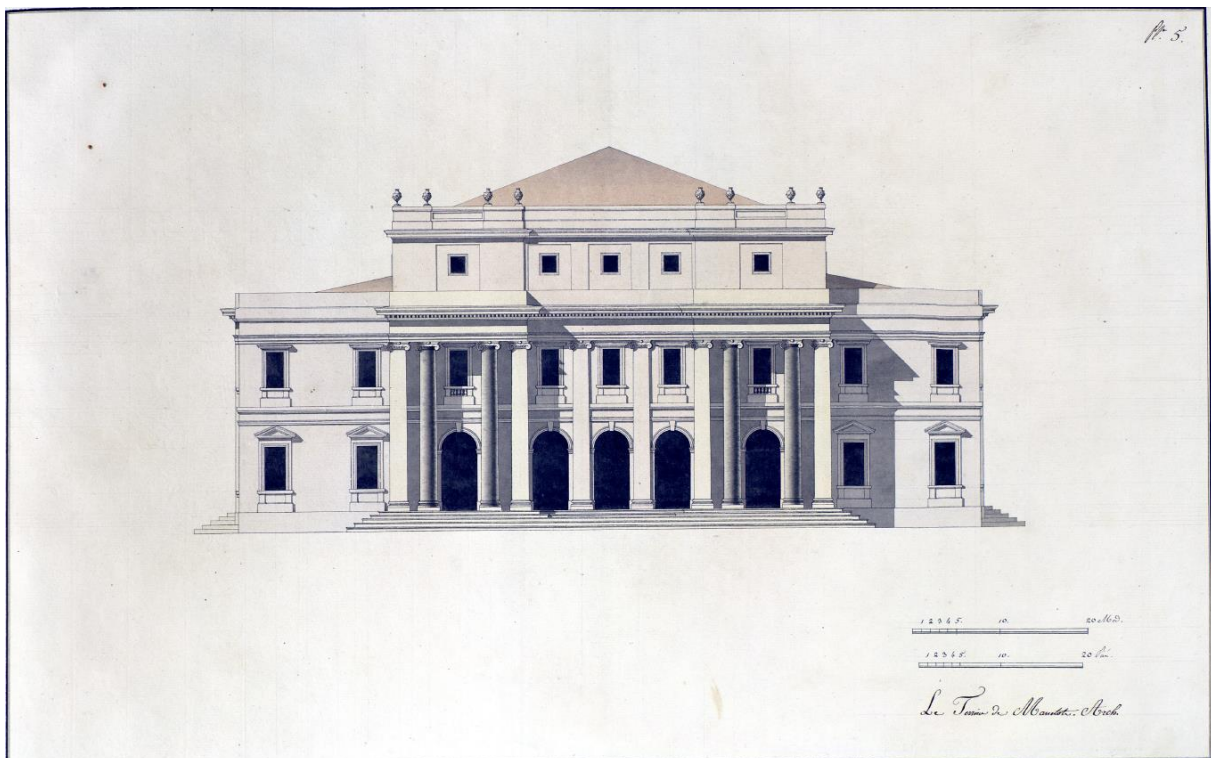
Slika 33. Detalj kamenog ornamenta na ulaznom trijemu (foto: R. Kmet)

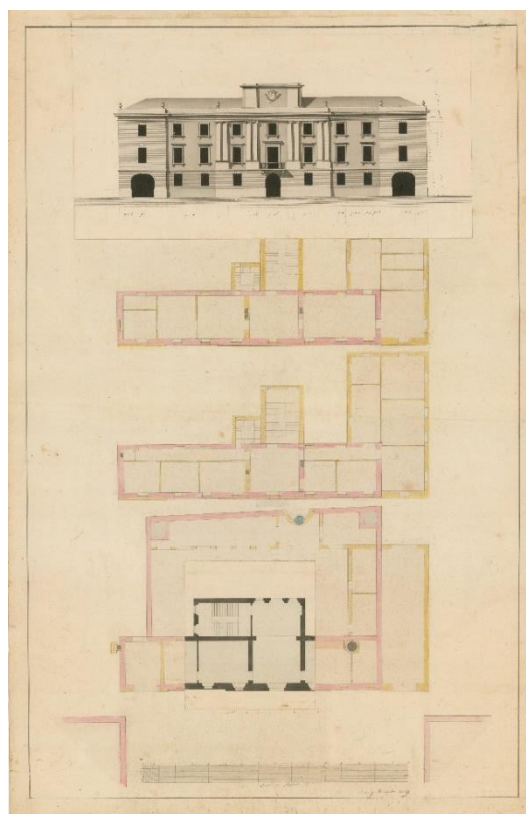
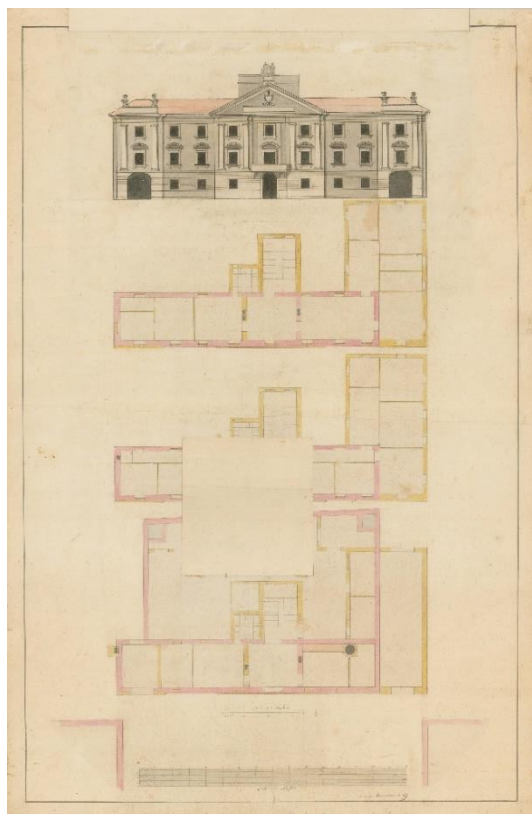
Slika 34. Nekadašnje gospodarske zgrade (foto: R. Kmet)

Slika 35. Nerealizirani projekt de Manetota, tlocrt palače

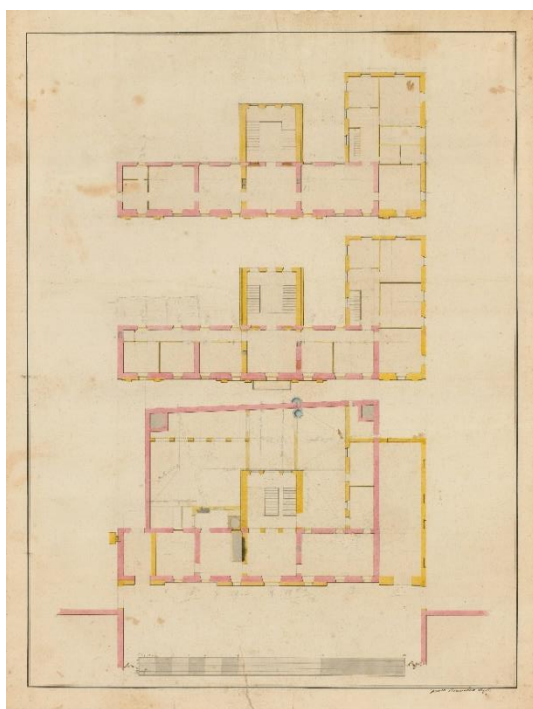

Slika 36. Nerealizirani projekt de Manetota, pročelje palače

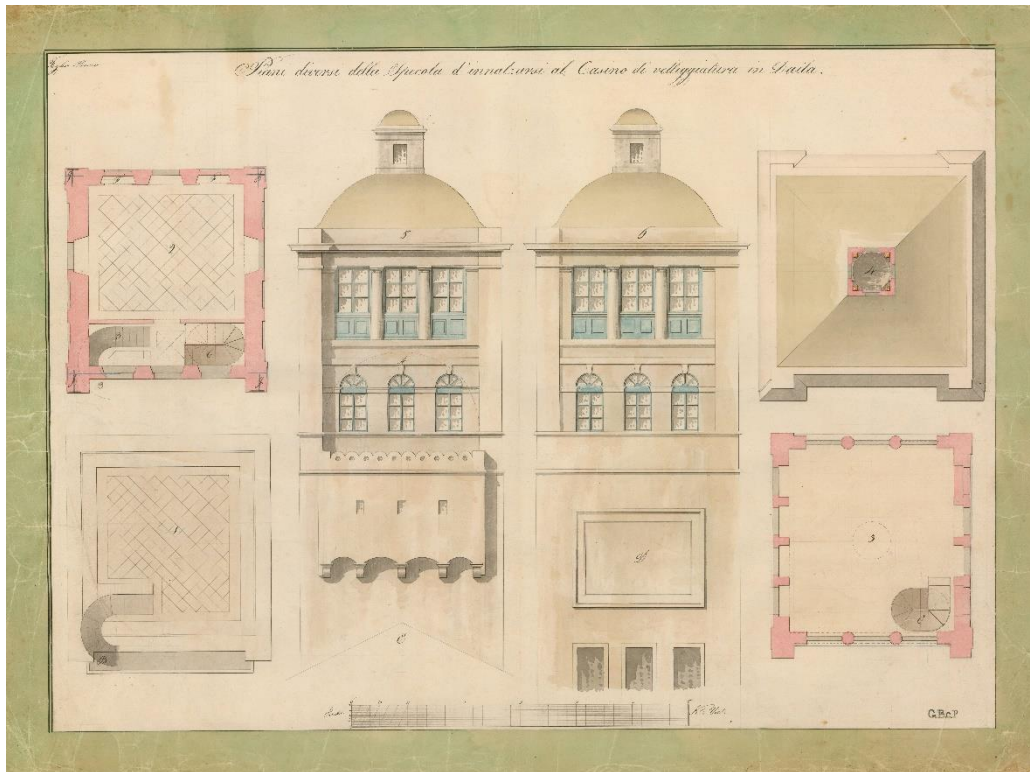

Slika 37. Inačica tlorisa palače, PAK, Družinski fond Grisoni – Sabini, G. Le Terrier de Manetote, 1798

Slika 38. Nerealizirana inačica pročelja palače, Pokrajinski arhiv Koper, Družinski fond Grisoni – Sabini, G. Le Terrier de Manetote , 1798.

Slika 39. Inačica tlorisa palače, PAK, Družinski fond Grisoni – Sabini, G. Le Terrier de Manetote , 1798. i intervencije F. Bracciadora 1830. godine.

Slika 40. Projekt osmatračnice, neizvedeno (1798. godina?), Arhitekt Gabriel Le Terrier du Manetote

Slika 41. Stancija Silić

11. Popis reprodukcija

Slika 1. Prikaz Segeta na katastarskoj karti, 1818. (Archivio di Stato di Trieste, Catasto franceschino, foglio 11, sezione 20, 548 D)

Slika 2. Ladanjski kompleks u Segetu iz zraka, preuzeto: Google Maps

Slika 3. Palača de Franceschi (foto: R. Kmet)

Slika 4. Palača de Franceschi (foto: R. Kmet)

Slika 5. Golubarnik (foto: R. Kmet)

Slika 6. Nekadašnja kolnica (foto: R. Kmet)

Slika 7. Predvorje, (foto: Jovan Kliska) preuzeto iz: PETAR PUHMAJER, *Stancija de Franceschi u Segetu kod Umaga*, Ministarstvo kulture RH, Zagreb, 2019., 32

Slika 8. Osluk na stropu nekadašnje knjižnice pronađen sondiranjem u prizemlju istočnog krila (foto: Natalija Vasić), preuzeto iz: PETAR PUHMAJER, *Stancija de Franceschi u Segetu kod Umaga*, Ministarstvo kulture RH, Zagreb, 2019., 35

Slika 9. Ladanjski kompleks Rigo (foto: R. Kmet)

Slika 10. Glavna palača kompleksa, (foto: R. Kmet)

Slika 11. Pogled na palaču Rigo sa južne strane 1960. godine, fototeka Konzervatorskog odjela Rijeka (foto: V. Jenko), preuzeto iz: BRADANOVIĆ MARIJAN, ŠAINA TONI, *Ladanjska palača grofova Rigo u Karpinjanu pokraj Novigrada (istraživanje, valorizacija, smjernice za obnovu)*, 2011. (elaborat), 34

Slika 12. Detalj štukature glavnog salona palače Rigo 1998.godine, sjeverozapadni ugao (foto: D. Krizmanić), preuzeto iz: BRADANOVIĆ MARIJAN, ŠAINA TONI, *Ladanjska palača grofova Rigo u Karpinjanu pokraj Novigrada (istraživanje, valorizacija, smjernice za obnovu)*, 2011. (elaborat), 37

Slika 13. Skulptura na vrhu pročelja ladanjske palače Rigo (foto: T. Šaina) preuzeto iz: BRADANOVIĆ MARIJAN, ŠAINA TONI, *Ladanjska palača grofova Rigo u Karpinjanu pokraj Novigrada (istraživanje, valorizacija, smjernice za obnovu)*, 2011. (elaborat), 42

Slika 14. Castello di Daila, katstar iz 1820. godine s ucrtanom reambulacijom iz početka XX. Stoljeća, preuzeto iz: MARIJAN BRADANOVIĆ, JUGO JAKOVČIĆ, Dajla, konzervatorska podloga revitalizacije, 2009., 41

Slika 15. Ladanjski kompleks u Dajli, (Foto: R.Kmet)

Slika 16. Palača ladanjskog kompleksa u Dajli (Foto: R. Kmet)

Slika 17. Palača ladanjskog kompleksa u Dajli (Foto: R. Kmet)

Slika 18. Kapelanova kuća (foto: R. Kmet)

Slika 19. Crkva sv. Ivana Krstitelja (foto: R. Kmet)

Slika 20. Zapadno pročelje palače i ulaz u predvorje (foto: R. Kmet)

Slika 21. Dekorativna vaza na palači (foto: R. Kmet)

Slika 22. Toranj, (foto: R. Kmet)

Slika 23. Zgrade zapadnog krila kompleksa s mora, preuzeto sa:

<https://www.zhrmku.org.mk/hrvatska-kulturna-bastina/dvorci-kurije-ljetnikovci/istra/ladanjska-vila-dajla-samostan-u-dajli>

Slika 24. Zgrade zapadnog krila kompleksa, preuzeto sa:

<https://www.zhrmku.org.mk/hrvatska-kulturna-bastina/dvorci-kurije-ljetnikovci/istra/ladanjska-vila-dajla-samostan-u-dajli>

Slika 25. Zgrada istočnog krila kompleksa preuzeto sa: <https://www.zhrmku.org.mk/hrvatska-kulturna-bastina/dvorci-kurije-ljetnikovci/istra/ladanjska-vila-dajla-samostan-u-dajli>

Slika 26. Karta iz katastra iz 1818. g., Archivio di stato di Trieste

Slika 27. Velika Stancija, preuzeto iz: Hrvatski restauratorski zavod, <http://www.h-r-z.hr/index.php/djelatnosti/konzerviranje-restauriranje/graditeljsko-naslijee/279-konzervatorska-istraivanja-velike-stancije-u-savudriji> (28.1.2021.)

Slika 28. Toranj (foto: R. Kmet)

Slika 29. Ulazni trijem (foto: R. Kmet)

Slika 30. Prozor s ornamentom lista (foto: R. Kmet)

Slika 31. Stubište u nutrašnjosti palače, (foto: R. Kmet)

Slika 32. Detalj oslika u unutrašnjosti palače (foto: R. Kmet)

Slika 33. Detalj kamenog ornamenta na ulaznom trijemu (foto: R. Kmet)

Slika 34. Nekadašnje gospodarske zgrade (foto: R. Kmet)

Slika 35. Nerealizirani projekt de Manetota, tlocrt palače, TERRIER DE MANETOT, *Plans, profils et Galbes d'une maison de Campagne pour Mr. le Comte de Grisoni a Daila en Istrie.*, 1798.

Slika 36. Nerealizirani projekt de Manetota, pročelje palače, TERRIER DE MANETOT, *Plans, profils et Galbes d'une maison de Campagne pour Mr. le Comte de Grisoni a Daila en Istrie.*, 1798.

Slika 37. Inačica tlorisa palače, PAK, Družinski fond Grisoni – Sabini, G. Le Terrier de Manetote, 1798

Slika 38. Nerealizirana inačica pročelja palače, Pokrajinski arhiv Koper, Družinski fond Grisoni – Sabini, G. Le Terrier de Manetote , 1798.

Slika 39. Inačica tlorisa palače, PAK, Družinski fond Grisoni – Sabini, G. Le Terrier de Manetote , 1798. i intervencije F. Bracciadora 1830. godine

Slika 40. Projekt osmatračnice, neizvedeno (1798. godina?), Arhitekt Gabriel Le Terrier du Manetote

Slika 41. Stancija Silić, preuzeto iz: BENČIĆ GAETANO, CIGUI RINO, VISINTIN DENIS, *Appunti per la storia di Piemonte e del suo territorio*, Circolo di cultura istro-veneta „Istria“, Trst, 93